

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav etnologie

Bakalářská práce

Lola Madyarova

**Proměny vnímání ženského výročního rituálu Sumalyak
v Uzbekistánu**

Changes in the perception of the women's annual ritual Sumalyak in Uzbekistan

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Anna Jagošová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za jejich podporu a víru při psaní této bakalářské práce. Děkuji vedoucí mé práce Mgr. et Mgr. Anně Jagošové za poskytnutí cenných rad a podnětných připomínek, za podporu a trpělivost při psaní práce a realizaci výzkumu. V neposlední řadě děkuji svému učiteli češtiny Mgr. Zdeňku Okůnkovi, Ph. D., ředitelovi Czech Prestige – jazykové školy Natálie Gorbaněvské, za veškeré znalosti, které jsem měla možnost získat při studiu českého jazyka, a díky kterým vznikla tato práce v češtině. Také bych chtěla poděkovat organizátorům a účinkujícím festivalu KoresponDance, kteří mi drželi palce během posledních dnů před odevzdáním práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze, dne 9. července 2023

Lola Madyarova

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na rozdíly a podobnosti mezi současnou a historickou podobou ženského rituálu Sumalyak v uzbecké společnosti a na jeho význam pro lidi starší a mladší generace. Cílem práce je pochopit současný postoj uzbecké společnosti k rituálu Sumalyak, pro kterou tradice a rituály dodnes mají velkou hodnotu.

Teoretická část práce pojednává o legendách, vypovídajících o vzniku tohoto rituálu a pohanského svátku Nowruz, zapsaného na seznam nemotného kulturního dědictví Střední Asie, vedeného UNESCO, jehož je rituál Sumalyak součástí. V práci jsou popsány i zmínky v beletrii a také v multimediálních zdrojích.

Druhá část textu je pak výstupem terénního výzkumu zaměřeného na vnímání rituálu Sumalyak lidmi různého věku a pohlaví v Uzbekistánu. V rámci terénního výzkumu proběhne pozorování a následně rozhovory s aktéry tohoto rituálu. Získaná data pak budou porovnána s písemnými prameny. V této části jsou také porovnány názory lidí, kteří v Uzbekistánu stále žijí, a názory lidí, kteří se z různých důvodů z Uzbekistánu odstěhovali.

Klíčová slova: Střední Asie, Uzbekistán, Nowruz, UNESCO, Sumalyak, výroční rituál, tradice, žena.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the differences and similarities between the current and historical form of the Sumalyak female ritual in Uzbek society and its significance for people of the older and younger generations. The aim of the work is to understand the current attitude of Uzbek society to the Sumalyak ritual, for which traditions and rituals to this day are of great value.

The theoretical part of the work deals with legends describing the origin of this ritual and the pagan holiday of Nowruz, inscribed on the Intangible Cultural Heritage of UNESCO list, of which the ritual of Sumalyak is a part. The work also includes references in fiction and other multimedia sources.

The second part of the text is the output of field research focused on the perception of the Sumalyak ritual by people of different ages and genders in Uzbekistan. As part of the field research, observation and subsequent interviews with the actors of this ritual will take place. The data obtained will then be compared with written sources. Also, the opinions of people who still live in Uzbekistan and the opinions of people who moved for various reasons are compared here.

Keywords: Central Asia, Uzbekistan, Nowruz, UNESCO, Sumalyak, annual ritual, tradition, woman.

Obsah

1. Úvod	1
2. Teoretická část	5
2.1 Rituály v obecné rovině.....	5
2.2 Nehmotné kulturní dědictví v obecné rovině	7
2.3 Nehmotné kulturní dědictví Střední Asie.....	9
3. Nowruz.....	12
3.1 Nowruz v jiných zemích	15
4. Sumalyak jako rituál i jako pokrm	18
4.1 Původ rituálu a hypotéza o jeho původním významu	18
4.2 Sumalyak jako produkt výživy.....	20
5. Současný stav bádání.....	24
6. Metodologie	26
7. Praktická část.....	30
7.1 Pohled na svátek a vnímání rituálu lidmi, kteří v Uzbekistánu už nežijí	30
7.2 Jak probíhá rituál v současných reáliích a jak ho vnímají obyvatelé Uzbekistánu ...	31
7.3 Možná budoucnost rituálu.....	36
8. Závěr	38
9. Seznam použitých zdrojů	41
Literární zdroje.....	41
Internetové zdroje.....	43
10. Seznam respondentů.....	45
Obrazová příloha	I

1. Úvod

Hlavním tématem bakalářské práce je Sumalyak, každoroční ženský rituál oslavovaný v Uzbekistánu během jarní rovnodennosti. Podstatou rituálu je shromáždění žen u jednoho velkého hrnce, aby připravily sumalyak¹ – tradiční pokrm vyrobený z naklíčené pšenice a pšeničné mouky, případně i dalších přísad. Během vaření se provádějí různé kulturní a duchovní činnosti, lidé tančí, zpívají, povídají si.

K výběru tohoto tématu mě inspirovala přednáška o masopustu, díky které jsem začala přemýšlet, že v mnoha kulturách existují zvyky oslavující konec zimy nebo začátek jara. Tyto zvyky jsou v každé kultuře jiné, ale v něčem jsou i podobné. Například v Česku konec zimy oslavuje zmíněný masopust a příchod jara oslavují Velikonoce. Podobné cíle má svátek Mardi Gras v americkém městě New Orleans, oslavující život a zábavu, maslenica v Rusku nebo indický svátek Holí na přelomu února a března a mnoho dalších svátků s podobnými účely v jiných kulturách. V Uzbekistánu a Kazachstánu, odkud pocházím, se příchod jara a obnovení země oslavuje svátkem Nowruz.² Povaha svátku je v obou státech velice podobná, ale kupříkladu pojem sumalyak v Kazachstánu není zcela známý, přičemž v sousedním Uzbekistánu sumalyak je nezbytnou částí kultury. Bakalářská práce mi poskytla unikátní příležitost podrobněji prozkoumat některé aspekty mého kulturního prostředí z akademické perspektivy. Sice jsem se narodila v Uzbekistánu, avšak dospívání jsem prožila v Kazachstánu, což mi umožnilo pozorovat rozdíly mezi těmito dvěma podobnými kulturami. Oba státy mají společnou historii, která však měla na státy odlišný dopad.

Práce se pokouší pochopit rozdíly vnímání rituálu ženami různého věku. Sleduje, jestli byly od dětství zvyklé se zúčastňovat tohoto rituálu, který se předává z generace na generaci, nebo o něm pouze slyšely a nikdy se Sumalyaku nezúčastnily. V průběhu let prošlo vnímání rituálu Sumalyak a role žen v něm v Uzbekistánu významnými změnami. Jak země prošla politickými, sociálními a ekonomickými proměnami, tradiční postupy a kulturní normy byly zpochybněny a přehodnoceny.³ Vnímání Sumalyaku jako ženského rituálu bylo také zpochybněno a reinterpretováno, přičemž v progresivnější společnosti v rozhovorech jsem zaznamenala názory, že rituál posiluje genderové stereotypy a omezuje roli žen ve společnosti.⁴ Je potřeba uvést, že název rituálu Sumalyak pochází z názvu stejnojmenného jídla, pokrmu,

¹ Viz. obrázek 1.

² Navruz nebo Nowruz znamená Nový den a je oslavován 21. března, podrobněji v kap. č. 4.

³ O tom podrobněji píše Věra Exnerová v knize z roku 2008 *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády*.

⁴ Tomuto tématu se věnuje Zulfia Tursunova ve své knize *Women's Lives and Livelihoods in Post-Soviet Uzbekistan: Ceremonies of Empowerment and Peacebuilding*.

který se vaří během rituálu. V celé práci budu psát Sumalyak s velkým „S“⁵ a s malým.⁶ Sumalyak se vaří ve větším počtu lidí, ale obvykle u toho je přítomna hlavní kuchařka, která má s vařením sumalyaku větší zkušenost, říká se jí *sumalyakči*.

První část této bakalářské práce se zabývá základními informacemi o původu pochutiny sumalyak a stejnojmenného rituálu. V ní čerpám informace z publikací a internetových zdrojů převážně v ruštině. Důležitou kapitolou teoretické části je kapitola o Nowruz, svátku oslavujícím jarní rovnodennost, jehož je rituál Sumalyak součástí. V uvedené kapitole popisují význam svátku Nowruz, který je zapsán na seznam Nehmotného kulturního dědictví Střední Asie, jeho původ, název a také legendy s ním spojené. Tato první část práce je především syntézou odborných, převážně cizojazyčných textů, ale i publikací, které mají spíše populárně naučný charakter, využívám také vlastních zkušeností, které jsem měla možnost získat během studia tohoto tématu a během sedmnácti let života v tomto regionu. Vycházím především z prací, které uvádí informace o svátku Nowruz, protože o něm obecně je napsáno více než o rituálu Sumalyak, který je zpravidla v této literatuře také zmíněn, i když často jen okrajově. Často využívám recepty popisující pokrm sumalyak.

Tato práce má za cíl rozebrat průběh rituálu Sumalyak v současné podobě, jak ovlivňuje mladé ženy dospívající v uzbecké společnosti, jestli rituál vnímají pozitivně nebo negativně. Dalším z cílů je zjistit, jestli uzbecká společnost vnímá proměny rituálu a jak vidí jeho případnou budoucnost. K dosažení tohoto cíle bakalářská práce využívá přístup kvalitativního výzkumu pomocí rozhovorů, zúčastněného pozorování a analýzy dokumentů ke sběru dat z různých zdrojů. Práce se zaměří na tradiční i současné praktiky Sumalyaku a vnímání těch, kteří se účastní rituálu.

Jako zásadní knihu k tomuto tématu, vydanou v postsovětském prostředí, bych označila sbírku kratších článků, legend a dalších studií *Magija Navruza* (2007), pečlivě sestavenou redaktorem Safarem Abdullo.⁷ Jde o publikace tykající se především Nowruz, jeho historického původu, někdy odkazující na mýty. Kniha obsahuje podrobné texty nejen od Aburajchana Biruni⁸ nebo Omara Chajjáma,⁹ ale také práce známých kazachstánských, iránských, tádžikistánských, ruských a jiných badatelů. Sbíрка pojednává o historii vzniku

⁵ pokud se jedná o rituál

⁶ pokud je informace o pochutině

⁷ Vědec, profesor studií o centrální Asii.

⁸ Aliboron, celým jménem Muhammad Abú ar Rajhán al-Birúní, byl perský astrolog, astronom, filosof, lékař, matematik, historik, kartograf a cestovatel pocházející z Chórezmu na území dnešního Uzbekistánu.

⁹ Omar Chajjám byl perský básník, matematik, filozof a astronom.

svátku Nowruz, jeho formách slavení u různých národů, o vzájemném prolínání a vlivu na jiné kultury a tradice.

K tomuto tématu bych taky ráda uvedla knihu sovětského etnografa Sneseva Gleba Pavloviča *Relikty domusul'manskikh verovanii i obr'adov u uzbekov Khorezma* (1969). Monografie se zabývá problematikou obecné religionistiky a některých specifických historických otázkách v tomto oboru. Zkoumá předislámskou víru národů Střední Asie, zejména Uzbeků v Chórezmu.¹⁰ Na základě drobných památek rekonstruuje ideologické systémy, které se v průběhu tisíciletí střídaly a z nichž každý zanechal své stopy v lidové víře a rituálech. Kniha podrobně popisuje a analyzuje pozůstatky animismu, magie, šamanismu, kultů duchů předků apod., které jsou v materiálech zabývajících se Střední Asie málo probádané.

O vlivu sovětského režimu na náboženské svátky a rituály v Uzbekistánu jsem použila knihu *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády* (2008) od historičky Věry Exnerové. Monografie představuje zdroj informací o vztahu carské a sovětské vlády k náboženským svátkům ve Střední Asii. Autorka zkoumá vývoj islámu v rámci carského a sovětského režimu ve středoasijských státech a ukazuje, jaký význam měl islám pro jednotlivce a jejich jednání v rodině a komunitě. Kniha také zkoumá politické a sociální změny a jejich dopad na muslimskou komunitu v této oblasti. Text je vhodný pro tuto bakalářskou práci z důvodu, že autorka knihy uvádí příklady na základě svého výzkumu ve Ferganské dolině (kotlině).¹¹

Dalším textem, s kterým pracuji v rámci bakalářské práce, je kniha *Women's Lives and Livelihoods in Post-Soviet Uzbekistan: Ceremonies of Empowerment and Peacebuilding* (2014) od autorky Zulfii Tursunove. Tursunova v knize apeluje na posílení postavení žen v Uzbekistánu, zdůrazňuje vazby mezi hospodářským rozvojem a řešením konfliktů z feministické perspektivy. Využívá etnografické výzkumy v Taškentské oblasti v Uzbekistánu, aby ukázala, jak ženy dosahují rovnosti ve své společnosti prostřednictvím kulturně specifických způsobů. Kniha se také zaměřuje na to, jak venkovské ženy usilují o osobní a sociální rozvoj, mírovou činnost a uzdravení během období politických, ekonomických a sociálních otřesů.

Pro určení možných cílů a původních podob rituálu jako typicky ženského jsem použila dílo *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)* (1993) od rumunského religionisty Mircea Eliadeho, o šamanismu a tzv. věčném návratu, ve kterém vysvětlil archaickou ontologii

¹⁰ Chórezmu je historické území ve střední Asii, na dolním toku a v deltě řeky Amudarja v dnešním Uzbekistánu a Turkmenistánu.

¹¹ Ferganská kotlina je nejhustěji zalidněná a etnický rozmanitá oblast ve Střední Asii.

(koncepti bytí) u předmoderních společností, která spočívá v cyklickém pojetí času a opakováním mytických vzorů. V kapitole *Regenerace času* (str. 38-52) popisuje koncepci „Nového roku“ u různých národů a obřady s tím spojené, které oslavují plodnost země, konec něčeho starého a začátek nového, znovuzrození ohně, obnovení času atd.

Jak bylo zmíněno, o samotném rituálu Sumalyak, jeho významu, původu a vnímání se moc studií nedochovalo. Proto jedním z hlavních cílů této bakalářské práce je seskupit informace, které se mi podaří sebrat během výzkumu a rešerše, pro případné pokračování ve výzkumech jinými kolegy humanitních oborů, kteří by měli o rituál Sumalyak zájem.

Doufám, že tato bakalářská práce přispěje k obnovení zájmu badatelů o svátek Nowruz a povzbudí další výzkumy a analýzy tohoto významného kulturního a historického fenoménu. Věřím, že zkoumáním změn ve vnímání Sumalyaku a roli žen při jeho oslavě, přispějí k lepšímu pochopení složitého vztahu mezi kulturou, tradicemi a genderovou problematikou v Uzbekistánu.

2. Teoretická část

V teoretické části bakalářské práce se věnuji podrobné analýze definice rituálu a poskytuji konkrétní příklady, které ilustrují různé formy a typy rituálů. Dále se zabývám obecným popisem a významem nehmotného kulturního dědictví a soustředím se na jeho projevy v rámci regionu Střední Asie.

2.1 Rituály v obecné rovině

Ještě než se začnu věnovat rituálu samotnému, pokusím se nastínit, co je to obřad a přiblížím problematiku jeho definic.

Turner (1967, str. 19) v knize *The Forest of Symbols* „rituálem“ rozumí předepsané formální chování při příležitostech, které nejsou dány technologickou rutinou a které se vztahují k víře v mystické bytosti nebo síly. V článku *The structure of ritual and the epistemological approach to ritual study* (Wu, 2018) se píše, že „rituál, stejně jako etiketa, je formální způsob chování uznávaný jako správný, ale na rozdíl od něj předpokládá víru v působení nadpřirozených dějů a sil“.¹²

Religionista Mircea Eliade v *Mýtu o věčném návratu* (1993, str. 21) poznamenává, že každý rituál má svůj božský vzor, svůj archetyp. Podle Eliadeho se lidé před námi zabývali pouze činnostmi, které byly již dříve známy a prováděny, takže jejich život byl v podstatě opakováním prapůvodních gest, které symbolizovaly prvotní akt stvoření a přechod od Chaosu ke Kosmu. Rituály a mýty jsou vzájemně propojené, přičemž rituály ožívují mýty a mýty vysvětlují, co se děje během rituálů. Oba tyto prvky jsou důležité pro utváření a udržování kultury a její kontinuity.¹³

Jednu z nejobecnějších definic rituálu nabízí Roy Rappaport.¹⁴ Ve své knize *Ritual and Religion in the Making of Humanity* (1988, str. 24) rituálem rozumí „provedení víceméně neměnného sledu úkonů a promluv, které nejsou jejich vykonavateli zcela zakódovány“.

Émile Durkheim rozdělil náboženské jevy na dvě části – víru, která zahrnuje myšlenkový systém, a rituály, které jsou projevem tohoto systému a způsobem chování, který z něj plyne. Podle Durkheima je dělení světa na profánní a sakrální charakteristickým znakem náboženského myšlení (2002, 44). Tyto dva protiklady zahrnují celou existenci, avšak jeden vylučuje druhý. Sakrální věci jsou ty, které jsou odděleny a chráněny zákazy, zatímco profánní

¹² Wu, Q. The structure of ritual and the epistemological approach to ritual study. *J. Chin. Sociol.* 5, 11 (2018). <https://doi.org/10.1186/s40711-018-0081-x>

¹³ ELIADE, Mircea, *Mýtus o věčném návratu*. Přel. Eva Streibingerová. ISE, Oikoymenh. Praha 1993. Str. 21.

¹⁴ Roy Rappaport (1926-1997) byl významný americký antropolog, který se zabýval především problematikou rituálů a ekologickou antropologií.

věci jsou povinny se těmto zákonům podrobit a udržovat určitou vzdálenost od posvátných. Každé náboženství vyjadřuje charakter posvátných věcí a vztahů mezi nimi a profánními věcmi. „*Rituály jsou pak pravidly chování ukládajícími člověku, jak se má chovat v přítomnosti posvátného*“ (Durkheim, 2002, 45-47).

Arnold van Gennep (1996) také využíval pojmů „profánní“ a „sakrální“ při zkoumání tzv. přechodových rituálů, tedy rituálů prováděných v souvislosti s významnými událostmi v životě jedince. Tyto rituály jsou spojeny s přechodem mezi jednotlivými životními etapami a posunem v hierarchii společnosti. Označení "přechodové rituály" se vztahuje na obřady, které jsou spojeny s těhotenstvím, narozením dítěte, dětskými rituály, zásnubami, sňatkem, pohřbem a iniciačními rituály v náboženských skupinách. Hodnota těchto obřadů je relativní a může se lišit v závislosti na situaci (van Gennep, 1996, 19-21).

James R. McLeod v článku pro *Journal of Ritual Studies* (1990) rozlišuje několik typů rituálů, jako posvátné (sacred), například katolická mše, křesťanská svatá večeře a jiné náboženské obřady, fatické (phatic), například sportovní akce jako Super Bowl, Mistrovství světa ve fotbale, Sumó zápasy a jiné akce, kde se lidé setkávají a sdílejí společnou zábavu, světské (secular) jako akademické přednášky, pikniky a oslavy, schůzky a slavnostní ceremonie.¹⁵

Rituály jsou důležité, protože mohou pomoci vytvořit smysl pro pořádek, význam a spojení v našich životech. Mohou nám pomoci označit důležité události nebo přechody, spojit se s ostatními nebo jednoduše vytvořit pocit míru nebo záměru v našem každodenním životě.

¹⁵ McLeod, J. R. (1990). RITUAL IN CORPORATE CULTURE STUDIES: AN ANTHROPOLOGICAL APPROACH. *Journal of Ritual Studies*, 4(1), 85–97. <http://www.jstor.org/stable/44368451>

2.2 Nehmotné kulturní dědictví v obecné rovině

Koncept nehmotného kulturního dědictví byl poprvé představen UNESCO (Organizace spojených národů pro vzdělávání, vědu a kulturu) v roce 2003 jako způsob, jak rozpoznat a chránit rozmanitost kulturních projevů po celém světě. UNESCO spolupracuje s komunitami a vládami na identifikaci a ochraně nehmotného kulturního dědictví a na zvyšování povědomí o jeho významu pro podporu kulturní rozmanitosti a sociální soudržnosti. UNESCO uznává, že kulturní dědictví netvoří pouze hmotné statky, jako jsou budovy, památky a artefakty, ale také nehmotné památky, jako jsou zvyky, tradice a obyčeje. Nehmotné kulturní dědictví zahrnuje ústní tradice, divadelní umění, společenské zvyky, rituály, znalosti a dovednosti, které se předávají z generace na generaci. Je důležitou součástí kulturní identity a odráží hodnoty, víru a zvyky určitého komunity. UNESCO definuje nehmotné kulturní dědictví jako *„praktiky, reprezentace, projevy, znalosti, dovednosti – stejně jako nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi spojené -, které komunity, skupiny a v některých případech i jednotlivci uznávají jako součást svého kulturního dědictví”* (UNESCO, 2021).

Kulturní rozmanitost a identita jsou základním aspektem nehmotného kulturního dědictví. Poskytují spojení mezi minulostí, přítomností a budoucností a spojuje jednotlivce a komunity s jejich historií, tradicemi a společenskými hodnotami. Zachování nehmotného kulturního dědictví pomáhá udržovat kulturní rozmanitost a podporovat porozumění a respekt k různým kulturám. Kromě toho nehmotné kulturní dědictví přispívá k sociální soudržnosti a udržitelnému rozvoji. V mnoha případech je nehmotné kulturní dědictví spojeno s udržitelnými postupy, jako je zemědělství, rybářství a řemesla, které se často předávají z generace na generaci. Zachování těchto postupů pomáhá podporovat udržitelný rozvoj a udržovat tradiční znalosti a dovednosti. Uchovávaní nehmotného kulturního dědictví je složitý proces, který zahrnuje identifikaci, dokumentaci a ochranu kulturních památek. UNESCO vyvinulo několik programů a iniciativ na podporu ochrany nehmotného kulturního dědictví. Významnou mezinárodní smlouvou, jejímž cílem je ochrana nehmotného kulturního dědictví, je Úmluva o zachování nehmotného kulturního dědictví (*Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*) z roku 2003. Konvence uznává význam nehmotného kulturního dědictví a poskytuje pokyny pro identifikaci, dokumentaci a ochranu kulturních památek. UNESCO rovněž podporuje programy budování kapacit a školení, které pomáhají komunitám a odborníkům chránit jejich kulturní dědictví (Oficiální webová stránka UNESCO).

Nehmotné kulturní dědictví je zásadním aspektem kulturní rozmanitosti a identity. Odráží hodnoty, víru a zvyky určité komunity a spojuje jednotlivce a komunity s jejich historií, tradicemi a společenskými hodnotami. Zachování nemateriálního kulturního dědictví má zásadní význam pro zachování kulturní rozmanitosti, podporu porozumění a respektu k různým kulturám a přispívá k sociální soudržnosti a udržitelnému rozvoji. UNESCO si uvědomuje význam nehmotného kulturního dědictví a vyvinulo několik programů a iniciativ na podporu jeho zachování. Je nezbytné, abychom v ochraně nehmotného kulturního dědictví pokračovali i pro budoucí generace (Oficiální webová stránka UNESCO).

2.3 Nehmotné kulturní dědictví Střední Asie

Střední Asie má bohaté a rozmanité nehmotné kulturní dědictví, které odráží historii, tradice a kulturní identitu regionu. Níže je několik příkladů zápisů nehmotného kulturního dědictví konkrétních států Střední Asie podle seznamu na stránkách UNESCO.

Zápis z roku 2014 s názvem *Tradiční řemeslo a symbolika Kelaghayi, výroba a nošení hedvábných šátků pro ženy*. Řemeslo Kelaghayi je v Ázerbájdžánu tradiční praxí, která se soustřeďuje především ve dvou lokalitách, v Šeki a Basgalu. Zahrnuje tkaní tenkých hedvábných nití, barvení látky přírodními rostlinnými materiály a její zdobení vzory pomocí dřevěných razítek. Výroba Kelaghayi je rodinným zvykem a přenáší se neformálním vyučením. Šátky vyrobené touto technikou mají symbolický význam a jsou výrazem kulturní identity, náboženských tradic a sociální soudržnosti ázerbájdžánské společnosti (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Traditional art and symbolism of Kelaghayi, making and wearing women's silk headscarves).

Výroba plochých chlebů a kultura sdílení: lavaš, katyrma, jupka, jufka – zápis z roku 2016. Kultura výroby a sdílení chleba v Ázerbájdžánu, Íránu, Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Turecku plní společenské funkce a je široce rozšířenou tradicí. Na přípravě a pečení se podílí více lidí, včetně členů rodiny a sousedů. Chléb se také vyrábí v tradičních pekárnách. Při různých příležitostech, jako jsou svatby, narození, pohřby, svátky a modlitby, se chléb sdílí. V různých kulturních kontextech symbolizuje prosperitu, ochranu a lepší posmrtný život zemřelých. Tento zvyk vyjadřuje pohostinnost, solidaritu a společné kulturní kořeny a posiluje vazby mezi komunitami (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka).

V listopadu 2018 UNESCO schválilo žádost Kyrgyzstánu o zachování a zdokumentování jejich posvátných míst a rituálů, které jsou důležité pro jejich kulturní identitu. Projekt zahrnoval inventarizaci na úrovni komunit, budování kapacit a vytvoření národního soupisu a ochranných opatření. Bylo identifikováno více než 1 200 posvátných míst a 36 rituálních praktik. Projekt posílil postavení komunit a zúčastněných stran prostřednictvím seminářů a aktivit a poskytl jim nástroje a znalosti k ochraně jejich kulturního dědictví. Kromě toho byla vypracována národní příručka o ochraně poutních a rituálních praktik s cílem začlenit živé dědictví do vzdělávání a podpořit mezigenerační přenos (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Safeguarding practices and rituals in sacred sites in Kyrgyzstan).

Zápis z roku 2021 názvem *Sokolnictví, živoucí lidské dědictví*, pod kterým je podepsáno 24 států, včetně Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Mongolska a České republiky. Sokolnictví je

prastarý způsob výcviku a létání s dravými ptáky, jako jsou sokoli a orli. Existuje již více než 4000 let a vyvinulo se z prostředku k získávání potravy ve společenskou a rekreační aktivitu. Sokolnictví dnes provozují lidé všech věkových kategorií po celém světě a je hluboce zakořeněno v různých kulturách. Zahrnuje výcvik ptáků, ochranu jejich prostředí a udržování pevného pouta mezi sokolníkem a ptákem. Sokolnická komunita zahrnuje také subjekty, jako jsou sokolnické nemocnice, chovatelská střediska, agentury na ochranu přírody a výrobci vybavení, kteří společně pracují na podpoře a zachování této tradice (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Falconry, a living human heritage).

Orteke je původní kazašské scénické umění, které kombinuje divadlo, hudbu a loutkářství. Tento zápis je na Seznamu nehmotného kulturního dědictví od roku 2022 pod názvem *Orteke, tradiční jevištní umění v Kazachstánu: tanec, loutky a hudba*. Zahrnuje hudební vystoupení na tradiční dvoustrunný nástroj *dombyra*, které doprovází tanec předváděný dřevěnou loutkou. Loutka ve tvaru horské kozy je spojena s prsty hudebníka pomocí provázků a ožívá, když hudebník hraje na dombyru, poskakuje a vyťukává rytmický úder na buben. Zkušení umělci mohou manipulovat se třemi nebo více loutkami naráz. Tato podmanivá umělecká forma je oblíbená u dětí i dospělých a tradičně se předává v rámci komunit a praxe. Hudební škola Kokil v Almaty a mezinárodní festivaly poskytují další platformy pro výuku, sdílení a pořádání Orteke. Orteke je nejen nedílnou součástí lidového dědictví regionu, ale slouží také jako prostředek komunikace mezi dospělými a dětmi (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Orteke, traditional performing art in Kazakhstan: dance, puppet and music).

V roce 2022 na Seznam nehmotného kulturního dědictví přibyl zápis *Tradice vyprávění anekdot o Hodži Nasreddínovi/ Molly Nesreddína/ Molly Ependiho/ Apendiho/ Afendiho Kozhanasyra* o vyprávění vtipných povídek a dobrodružných příběhů o vymyšlené postavě Hodži Nasreddínovi. Filozof a mudrc Hodža Nasreddín je proslulý svými moudrými a vtipnými analýzami společnosti a životních zkušeností. I přestože může dojít ke drobným rozdílům v prezentaci, jménech postavy a příbězích mezi jednotlivými komunitami, hlavní prvky jsou společné pro země jako Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turecko, Turkmenistán a Uzbekistán (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Telling tradition of Nasreddin Hodja/ Molla Nesreddin/ Molla Ependi/ Apendi/ Afendi Kozhanasyr Anecdotes).

Na oficiálním webu UNESCO mezi nominacemi na rok 2023 je nominace s názvem *Keramické školy Uzbekistánu*. Jednou z nejstarších a nejzajímavějších forem řemeslného umění v Uzbekistánu je výtvarná keramika, které se říká *kulolčilik*. Lze ji rozdělit na dva hlavní typy: neglazovanou a glazovanou keramiku. Neglazovaná keramika má hlubší kořeny.

V polovině druhého tisíciletí došlo vynálezem hrnčířského kruhu k technologické revoluci v tomto oboru, která vedla ke zdokonalení a diverzifikaci forem a výzdobných technik v neglazované keramice. V 8.-9. století se objevila glazovaná keramika, včetně keramiky s bílým povrchem a keramiky s teplými červeno-ochrovými a olivově zelenými barvami. Od 9. do 12. století dosáhla glazovaná keramika umělecké dokonalosti a vysoké technické kvality. Koncem 14. až počátkem 15. století se objevilo středoasijské nádobí s modrými a modrobílými barvami. V 19. století se v Uzbekistánu vytvořily významné keramické školy a centra, například samarkandsko-bucharská, ferganská a chorezemská. Každé centrum mělo své charakteristické rysy v keramice. Ferganská a chorezemská keramika se vyznačovala převažující modrou barvou spojenou s používáním *ishkor* (alkalické) glazury, zatímco keramika bucharsko-samarkandské školy měla okrově žlutou a nazelenalou barevnou paletu spojenou s používáním olovnaté glazury (Seznam nehmotného kulturního dědictví Uzbekistánu).

Nejdůležitějším však pro tuto bakalářskou práci je svátek Nowruz, který byl původně zapsán v roce 2009 prvními šesti zeměmi, později v roce 2016 se podepsaly další země. Podrobněji o zápisu a svátku Nowruz v kapitole č. 7.

To je jen několik příkladů bohatého nehmotného kulturního dědictví Střední Asie. Rozmanité kulturní projevy regionu jsou i nadále důležitou součástí jeho identity a jsou oslavovány a uchovávány komunitami a organizacemi po celém světě.

3. Nowruz

Pro lepší porozumění obřadu Sumalyak je potřeba aspoň částečně porozumět vzniku a cílům celého svátku Nowruz. Jak bylo již zmíněno, svátek Nowruz je zapsán na seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO. Návrh na zařazení nového data do kalendáře OSN podaly vlády několika států: Afghánistánu, Albánie, Ázerbájdžánu, Indie, Íránu, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Turecka, Turkmenistánu a Uzbekistánu. Valné shromáždění OSN tuto iniciativu přijalo 23. února a stanovilo 21. března jako Mezinárodní den Nowruz. Mezinárodní den Nowruz se slaví od roku 2010. Nowruz, kulturní obyčej, který slaví více než 300 milionů lidí na celém světě a který se slaví již více než 3 000 let na Balkáně, v Černomořské pánvi, na Kavkazu, ve Střední Asii, na Blízkém východě a v dalších regionech, je prvním jarním dnem a začátkem nového roku. Je to významná událost, která podporuje mír, solidaritu a sjednocení mezi generacemi a komunitami. Tato oslava symbolizuje konstatování života, soulad s přírodou a respekt k životnímu prostředí. Organizace spojených národů uznala význam Nowruzu a vyhlásila jej mezinárodním dnem, který vyzdvihuje hodnoty míru, dialogu a kulturní rozmanitosti. V poselství generálního tajemníka OSN Antónia Guterrese k roku 2023 je zdůrazněn význam Nowruzu jako svátku, který představuje nové začátky a příchod jara. Je to čas, kdy se lidé z celého světa setkávají se svými blízkými, přemýšlejí o minulosti a těší se na lepší budoucnost. Nowruz je oceňován za svou roli při uctívání a přijímání kulturní rozmanitosti a za podporu hodnot, jako je mír, komunikace a solidarita. V poselství generálního tajemníka OSN se zdůrazňuje potřeba angažovanosti v oblasti lidských práv, vzájemného respektu, usmíření a ochrany životního prostředí. Vyzývá jednotlivce, aby se rozhodli pro naději a soucit, chopili se příležitostí a spolupracovali na vytvoření mírového, udržitelného a inkluzivního světa. Nowruz proto slouží jako kulturní tradice, která přesahuje svou oslavnou povahu. Slouží jako připomínka, abychom se zamysleli nad minulostí, přijali optimismus do budoucnosti a rozvíjeli smysl pro společenství při vytváření inkluzivnějšího a udržitelného světa (United Nations). Podle zápisu na webových stránkách Seznamu UNESCO svátek se označuje jako Nauryz, Navruz, Nawrouz, Nevruz, Nooruz, Novruz, Nowrouz nebo Nowruz, což znamená „nový den“, kdy se po dobu přibližně dvou týdnů konají různé rituály, obřady a další kulturní akce (zápis na seznamu UNESCO).¹⁶

¹⁶ Zápis na seznamu UNESCO, dostupný z <https://ich.unesco.org/en/RL/nawrouz-novruz-nowrouz-nowrouz-nawrouz-nauryz-nooruz-nowruz-navruz-nevruz-nowruz-navruz-01161>

„*Tento den ctí andělé, neboť toho dne byli stvořeni, a ctí ho proroci, neboť toho dne bylo stvořeno slunce, a ctí ho králové, neboť je to první den času,*“ (Biruni, Abdullo, 2007, str. 25).

Svátek se slaví 21. března, což je den jarní rovnodennosti, a považuje se za začátek nového roku. Název je odvozen z perských slov *now* a *ruz*, což znamená *Nový den*. Chajjám¹⁷ spojuje svátek Nowruz se zavedením chronologie íránského lidu. Je to první den Farvardinu, prvního měsíce íránského kalendáře. „*Měsíc Farvardin je pojmenován podle pahlavíjského slova,*¹⁸ *kteř znamená, že tento měsíc je začátkem růstu rostlin. Tento měsíc patří do souhvězdí Berana. Od začátku do konce tohoto měsíce se Slunce nachází v tomto souhvězdí,*“ (Chajjám, Abdullo, 2007, str. 47).

Nowruz je starodávný svátek oslavovaný v Uzbekistánu, který označuje začátek jara. Je to čas obnovy a oslav života a přírody. Historicky se Nowruz v regionu slaví od předislámské éry a po staletí je důležitou součástí uzbecké kultury. Během Nowruzu si lidé vyměňují dárky, navštěvují příbuzné a pořádají tradiční obřady a svátky. Nejvýznamnějším rituálem spojeným s Nowruzem je příprava sumalyaku, sladkého pudinku z naklíčené pšenice. Na prostřeném stole by mělo být sedm různých potravin, název kterých začíná perským písmenem „*sin*“ (Aširov, 2001, 446).

Firdausí¹⁹ ve svém díle *Šáhnáme*²⁰ připisuje původ Nowruzu legendárnímu perskému králi Džamšidovi, synovi Tachmórúpu z pišdádské²¹ dynastie v Íránu. Předpokládá se, že Džamšíd byl velkým králem, který toho dne určil rozměry všech věcí a následující králové byli šťastní a využili jeho výpočtů.

Původ svátku Nowruz není znám. Podle práce od Eleny Dorošenko z roku 1982 *Zoroastrijcy v Irane*²² Nowruz má kořeny v zoroastrizmu.²³ Dorošenko popisuje šest svátků *gachanbarů*, které založil prorok Zoroaster. Část těchto svátků měla sezonní povahu a jejich počátky souvisely s předzoroastriánským obdobím. „*Šestý gachanbar se shodoval s koncem*

¹⁷ Omar Chajjám byl perský básník, matematik, filozof a astronom.

¹⁸ Střední perština neboli pahlavština, v pozdější podobě známá také pod svým endonymem Pársik nebo Pársīg, je západní středoíránský jazyk, který se stal literárním jazykem Sasánovské říše.

¹⁹ Firdausí byl perský básník, známý především jako autor monumentálního eposu *Šáhnáme*, dokončeného kolem roku 1010.

²⁰ *Šáhnáme*, z perštiny *Knih králů*, je rozsáhlé veršované dílo, platící za národní epos v širší íránské kulturní oblasti.

²¹ Pišdadovci jsou mytická dynastie, která měla vládnout Íránu před Kajánovci.

²² Zoroastriáni v Íránu.

²³ Zoroastrismus, zarathuštrismus nebo zoroastriánství - náboženství, vzniklé v prvních stoletích před naším letopočtem na území Íránské plošiny.

zimy a předvečerem jara a proměnil se ve svátek fravašů²⁴ neboli vzpomínku na duše blízkých předků. Tento svátek připadal na noc před jarní rovnodenností. Tento gachanbar byl věnován stvoření člověka a uctění duší předků, kteří odešli do podsvětí, “ (Dorošenko, 1982, 69). Zoroastrismus vznikl v prvních stoletích prvního tisíciletí př. n. l. na území Íránské plošiny, v jejích východních oblastech, a byl rozšířen v řadě zemí Blízkého a Středního východu. Zoroastrismus byl dominantním náboženstvím ve starověkých íránských státech a od počátku sásánovské éry se stal státním náboženstvím. Po dobytí Íránu Araby a pádu Sásánovců obyvatelstvo přijalo, i když ne okamžitě, nové náboženství, islám. Pouze malá část obyvatelstva si zachovala svou starou víru, a to navzdory pronásledování a represím ze strany úřadů a muslimského duchovenstva (Dorošenko, 1982, 3).

Ve své knize z roku 1969 s názvem *Relikty domusul'manských verovanij i obrjadov u uzbekov Chorezma* (1969) Snesev popisuje mýtický obraz staré ženy v tádžické, íránské a uzbecké mytologii, která symbolizuje sedm nebo šest dní silné zimy před začátkem Nowruzu, svátkem jara. Autor srovnává zmínky o tomto symbolu posledních zimních dnů před nástupem jara, kdy je nejtvrďší zima, než přijde teplo a všechno znovu rozkvetne. Podle zmíněných mýtů v jeho knize se jedná o stařenku, která na konci zimy myslela, že už bude teplo a proto se dostatečně neoblékla. Následovaly však nejchladnější dny a stará žena kvůli zimě zemřela (Snesev, 1969, 183-185). O něčem podobném píše Eliade v *Mýtu o věčném návratu* (1993): o „odstranění“ minulého roku, o regeneraci času jako o znovuzrození času, o tom, že aby něco začalo, musí něco skončit, *zemřít*. Proto ve mnoha kulturách konec zimy je spojen s půstem - takovým způsobem probíhá „očista“ neboli „odstranění“ hříchů a vin (Eliade, 1993, 38-40). V muslimské kultuře také existuje půst, který spadá do měsíce ramadán a probíhá podle lunárního kalendáře, proto se každý rok posouvá o 10-11 dní dříve než v předcházejícím roce (Exnerová, 2008, 133). Ale Nowruz se slaví podle slunečního kalendáře. Proto v muslimské kultuře půst, jako očista před začátkem nového, nesouvisí s Nowruzem. Dorošenko ve své práci o zoroastrismu cituje Azera Gišaspa, který krásně popsal Nowruz: „*Nowruz je největším svátkem přírody na světě, protože v tuto dobu se nížiny a údolí pokrývají zelení a vanou jarní větry, které odnášejí vše mrtvé a zaniklé, a příroda se obléká do nového šatu...*“ (Dorošenko, 1982, 71). Za sovětské vlády ani v letech nejhoršího útoku proti islámu se oslava náboženských svátků, včetně Nowruzu, neřídila předpisy sovětského režimu, ale po staletí předávanými zvyky. „*Lidé slavili nadále i naurúz, i když ho sovětské ideologové prohlásili za jeden*

²⁴ V zoroastrismu je Fravaši neumírající duchovní podstata bytostí, kteří podporují Ahura Mazdu a Pravdivost, a slouží jim jako ochranná osobní síla.

z „předislámských přežitků“ a pokusili se ho zrušit. Do oficiálního kalendáře se vrátil až v roce 1967, kdy se v rámci celkové snahy o vytvoření „národní“ obřadnosti stanovovala celá řada socialistických svátků,“ (Exnerová, 2008, 141-144).

Na základě dostupných pramenů nelze jednoznačně určit původ svátku Nowruz. Nicméně vědecké studie naznačují, že má kořeny v zoroastrismu, starověkém íránském náboženství. Zoroastrismus měl významný vliv na kulturu a tradice regionu. Nowruz se stal jedním z významných svátků spojených s jarem a obnovou přírody. Jedním z aspektů svátku je jeho vazba na zimní období a očistný charakter. Podobně jako v jiných kulturách, konec zimy představuje symbolickou smrt minulého roku a obnovení času. Tento přechod je spojen s rituály, půstem a očistou od minulých hříchů a vin. Nowruz je také vnímán jako největší svátek přírody, kdy se příroda obnovuje a rozkvétá. Tento svátek je spojován s obnovou života a radostí ze změny ročních období. I přes změny náboženského kontextu, zejména přijetí islámu v Íránu, si svátek Nowruz uchoval svou popularitu a trvá dodnes. Navzdory pronásledování a represím z islámského duchovenstva a úřadů si lidé uchovávali tradiční oslavy Nowruzu. I přes pokusy sovětského režimu o zrušení svátku se vrátil do oficiálního kalendáře v roce 1967 (Exnerová, 2008, 141-144). Tento svátek se slaví podle slunečního kalendáře a představuje důležitou součást kultury a tradic mnoha lidí v regionu Středního východu a dalších zemích, kde má perský vliv. Nowruz tak zůstává významným svátkem, který spojuje lidi a připomíná význam obnovy, naděje a nového začátku.

3.1 Nowruz v jiných zemích

V této podkapitole popisuji oslavy svátku Nowruz v jiných státech než v Uzbekistánu a taky jeho propojení s rituálem Sumalyak. Sumalyak je jedním z tradičních jídel, připravovaných při této příležitosti. Tento pokrm má různé varianty a názvy v různých zemích. Například v Kyrgyzstánu se mu říká *sumolok* a v Ázerbájdžánu *samanu* nebo *samani halvasi*. Když jsem prováděla rešerši na sociálních sítích a ptala se ve skupinách, kde si rusky mluvící obyvatelé Prahy vyměňují rady a nabízejí pomoc, zda by byl někdo z Uzbekistánu ochoten mi poskytnout rozhovor pro tuto bakalářskou práci, ozvalo se mnoho lidí ze států, jako Kyrgyzstán a Ázerbájdžán s tím, že se v jejich kulturách taky vaří sumalyak.

Z kratšího polostrukturovaného rozhovoru s kolegyní etnologkou, která prováděla výzkum v Ázerbájdžánu, jsem dostala obecný přehled o tom, jak probíhá Nowruz tam. Je třeba uvést, že v Ázerbájdžánu se tomuto svátku říká Novruz nebo Novruz bayrami (ázer. „*bayram*“ - svátek). Také jako v Uzbekistánu probíhají v Ázerbájdžánu velké oslavy, v průběhu dne jsou

pořádány velké akce, tančí se tradiční tance, zpívá se a pořádají se sportovní soutěže. Konají se velké průvody, pálí se ohňostroje a lidé skákalí přes oheň. Vzhledem k tomu, že Nowruz je považován za dobu obnovy a čistoty, je taky tradicí navštívit hřbitovy a památníky zemřelých předků. V Ázerbájdžánu lidé vaří sumalyak (samanu) a prostírají stůl, součástí kterého je ták se sedmi potravinami (respondentka K. K.). Tomu tácu se říká „*chaft sin*“ („*chaft*“ persky znamená číslo sedm a „*sin*“ je perské písmeno) a na něm je sedm potravin, jejichž název začíná perským písmenem „*sin*“: naklíčená pšenice, semena nebo pecky nějakého tmavého plodu (například datle), špenát, česnek, olivy, jablka a ocet. Stejná tradice s prostíráním stolu existuje i v Íránu (Lifljandskij & Smoljanskij, 2022).

Podle krátkého rozhovoru s kolegou z Kyrgyzstánu vyplývá, že oslavy Nowruzu tam jsou podobné oslavám v Ázerbájdžánu, ale v Kyrgyzstánu se mu říká Nooruz. Den před svátkem lidé uklízejí své bydliště, prostírají velký stůl „*chaft-sin*“, navštěvují hřbitovy a vzpomínají na své předky. Slavení Nooruzu v Kyrgyzstánu je také doprovázeno tradičními tanci, písněmi a herci, kteří ztvárňují historické a mýtické postavy. V Kyrgyzstánu existuje tradiční hra, oblíbená na Nooruz, které se říká *Kok-Boru*. *Kok-boru* je tradiční koňská hra, při níž dva týmy na koních soupeří o body tím, že do soupeřovy branky vloží mršinu kozy (nebo v moderních hrách plíseň). Účastní se jí hráči z vyšších ligových, poloprofesionálních a amatérských týmů i široká veřejnost, přičemž zkušení hráči plní roli rozhodčích a starší (Kalystar) dohlížejí na fair play. Hra reprezentuje kulturní a historické tradice, podporuje týmovou spolupráci, odpovědnost a respekt a sjednocuje komunity. Znalost hry se předává prostřednictvím ukázek a slavnostních akcí (Seznam nehmotného kulturního dědictví – Kok boru, traditional horse game).

Podrobněji však mohu popsat oslavy Nowruzu v Kazachstánu, kde jsem žila od svých dvou do osmnácti let. Slaví se každoročně na začátku jarní rovnodennosti, obvykle mezi 20. a 21. březnem a říká se mu Nauryz. Tato tradice má hluboké kořeny v kultuře a historii Kazachstánu, stejně jako v jiných zemích, které tvoří region Střední Asie a Blízkého východu. V období Nauryzu se v Kazachstánu konají různé veřejné slavnosti a oslavy. Tyto akce často začínají už několik dní před samotným svátkem a trvají až do několika dní poté. Lidé vyzdobují své domy, ulice a veřejné prostory květinami, prapory a jinými symboly Nauryzu, aby přivítali nový začátek a nový rok. Veřejné slavnosti Nauryzu často probíhají v parcích a náměstích, které jsou přeměněny na zábavná a tradiční místa. I ve škole, kde jsem studovala, se konaly oslavy. Náš školní areál se transformoval do podoby vesničky s malými trhy, stánky s tradičním jídlem, řemeslnými výrobky a dárky. Žáci, učitelé a rodiče se společně zapojovali do organizace těchto aktivit, což vytvářelo příjemnou atmosféru sdílení a společné radosti. Jedním

z hlavních prvků oslav Nauryzu je také konání koncertů a folklorních představení. Na těchto akcích se předvádějí tradiční tance, písně a hry, které odrážejí bohatou kulturu a historii Kazachstánu. Lidé se oblékají do tradičních národních kostýmů, což dodává oslavám autentičnost a barevnost. Dalším důležitým aspektem Nauryzu je tradiční jídlo. Lidé vaří a pečou různé speciality, jako je *plov*,²⁵ *baursaky*²⁶ a *samsa*.²⁷ Tyto lahůdky jsou sdíleny s rodinou a přáteli během oslav, což posiluje pouta mezi lidmi a symbolizuje jednotu a společenství. Za hlavní tradiční jídlo Nauryzu je bezpochyby považována polévka *kože*. *Kože* se skládá ze sedmi ingrediencí – vody, mléka, masa ze zimní porážky, sýra, obilovin (rýže, proso, pšenice), zeleninových přísad, jako je cibule nebo mrkev, a soli. Zachovává se poměr starého a nového. To vše se vaří ve velkém kotli. *Kože* se rozdává všem sousedům a příbuzným. Věří se, že čím více *kože* uvaří rodina, tím větší štěstí bude mít v novém roce. Z osobní zkušenosti z Kazachstánu si pamatuji, že ani v hlavním městě Astana, ani ve městě Almaty, kde jsem žila, samo slovo *sumalyak* lidem není povědomé. Ale od známých jsem slyšela, že v jižnějším městě Šymkent, které hraničí s Uzbekistánem, během Nowruzu dělají *sumalyak*. Zdá se, že *sumalyak* je tradiční pokrm, který je společný mnoha zemím slavícím Nowruz, ale může záviset na konkrétních regionálních a kulturních tradicích, jestli je nebo není součástí této kultury (Beknazarov, 2021, 4).

²⁵ Kořeněná rýže s masem a zeleninou, tradiční jídlo regionů Střední Asie.

²⁶ Smažené kuličky z kynutého těsta, nemají výraznou sladkou nebo slanou chuť, podávají se jako chleba.

²⁷ Těstové zapečené košíčky plněné masem nebo zeleninou.

4. Sumalyak jako rituál i jako pokrm

Symbolem svátku Nowruz je sumalyak. Sumalyak je sladký pudinkový pokrm ze šťávy z naklíčené pšenice, pšeničné mouky a oleje, jehož příprava a vaření je starodávný pohanský obyčej, kterému se říká stejně jako pokrmu, Sumalyak. Pšenice je namočená a naklíčená několik dní předem, obvykle i pár týdnů, dokud nezačne produkovat malé klíčky. Sumalyak by měl být připraven před východem slunce v hlavní den svátku. Při přípravě sumalyaku ženy a děti zpívají slavnostní písně a recitují básně. Sumalyak není obyčejný pokrm, je to něco posvátného. Proto hlavní kuchařka před jeho podáváním recituje súru²⁸ z Koránu - „*Ikhlos*“.²⁹ Sumalyak se rozdává všem sousedům, příbuzným, známým a přátelům. Před jeho ochutnáním je třeba vyslovit tři přání, která se mohou splnit do roka. Sumalyak je důležitou součástí uzbecké kultury a užívají si ho lidé všech věkových skupin. Díky své jedinečné chuti a struktuře je oblíbeným pokrmem v mnoha zemích po celém regionu.

4.1 Původ rituálu a hypotéza o jeho původním významu

V této kapitole se pokusím podrobněji popsat hypotézu o původním významu rituálu Sumalyak a proč byl původně výhradně spojen s ženským prvkem. Představím některé pasáže z knihy *Mýtus o věčném návratu* (1993) od Mircea Eliadého a z knihy *Zoroastrijcy v Irane* (1982) od Eleny Dorošenko jako důkazy a inspiraci pro tuto hypotézu.

Rituál Sumalyak je historicky znám jako pokrm připravovaný před jarním sběrem. Avšak jako celek je o něm dosti málo literatury, která by poskytovala detailní informace o jeho původním významu. Vzhledem k této neznalosti jsem se odvážila formulovat hypotézu, která se opírá o pasáže z knihy *Mýtus o věčném návratu* (1993).

V knize autor Mircea Eliade popisuje koncepci „Nového roku“ u různých národů a spojené s tím obřady, které oslavují plodnost země, konec něčeho starého a začátek nového, znovuzrození ohně a obnovení času. Eliade ve svém díle zmiňuje, že „*vyhánění démonů, nemoci a hříchů se téměř všude shoduje – nebo alespoň v určitém období shodovalo – se svátkem Nového roku*“ (Eliade, *Mýtus o věčném návratu*, 1993, str. 39-40). Na základě této informace vycházím z hypotézy, že naklíčená pšenice, která je součástí rituálu Sumalyak, symbolizuje demony a nemoci. Tyto symboly jsou poté zničeny spálením na ohni, což představuje očistu před začátkem nového roku. Elena Dorošenko v knize *Zoroastrijcy v Irane*

²⁸ Súra (arab. سورة, súra) je z pozdně hebrejského šúrá, řada kamenů ve zdi, pak řádek písma ve sloupci, česky skladba) je arabské označení pro jednu ze 114 kapitol Koránu.

²⁹ Viz. obrázek 7.

(1982) u popisu šestého svátku gachanbar, který spadá na stejné časové období jako Nowruz, píše o tom, jak v tento svátek probíhala bohoslužba. „*Hlavní kněz míchal oheň v oltáři kleštěmi, pomalu se otáčel ve směru otáčení slunce, od východu na západ, a odříkával slova modlitby,*” (Dorošenko, 1982, 69-70). Míchání sumalyaku v hrnci pravděpodobně symbolizuje míchání ohně v oltáři, u čehož kuchaři taky říkají modlitby nebo přání. Tento šestý gachanbar neboli uctění duší předků začínal pět dní před Novým rokem. Dále popisuje přípravy k svátku gachanbar a následně k Novému roku: „*Již několik dní před šestým gahanbarem naplnili zoroastriáni různé nádoby pšenicí, čočkou a ječmenem a stavili je na teplé místo přikryté plachtou. Po nějaké době se do nich nalila voda smíchaná s popelem,*” (Dorošenko, 1982, 70). Naklíčená semena pak stavili do pokoje, kde probíhalo uctívání. V domě se uklízelo a dávala se do pořádku i zahrádka u domu. Na základě těchto zdrojů se dá předpokládat, že vroucí zlatavá kaše (sumalyak) ve velkém kotli může symbolizovat oheň. A každý, kdo přijde k tomuto hrnci, musí zamíchat tento pokrm ve směru otáčení slunce a něco si přát (odříkávat modlitby).

Existuje několik legend, které se váží k vzniku sumalyaku.³⁰ Podle těchto příběhů se na konci zimy, kdy bylo chladno a nedostatek potravy byl významný, v některých starých a zapomenutých pytlích objevila pšenice, která naklíčila díky vlhkosti a vodě. Vzhledem k nedostatku jiných potravin byla tato naklíčená pšenice uvařena. Přestože jídlo nebylo příliš lahodné, mělo vysokou výživovou hodnotu a zachránilo lidi před hladověním a smrtí.

Takové příběhy naznačují, že pšenice, která je klíčící a nepříliš chutná, získala významnou roli v rituálu Sumalyak. Její přítomnost symbolizuje přežití v těžkých časech a naději na nový začátek. Zdá se, že tato symbolika byla původně spojena s ženským prvkem, protože ženy byly a jsou spojovány s plodností, obnovou a udržováním života.

Závěrem lze říci, že na základě předložených pasáží a legend o vzniku sumalyaku mohou formulovat hypotézu, že rituál Sumalyak byl původně a je dodnes spojen s obnovou, očistou a ženskými aspekty. Naklíčená pšenice v tomto rituálu symbolizovala demony a nemoci, které byly poté odstraněny spálením na ohni. Tato symbolika představovala naději na nový začátek a byla úzce propojena s ženským prvkem, který byl tradičně spojován s plodností a udržováním života.

³⁰ Podrobněji o legendách v následující podkapitole.

4.2 Sumalyak jako produkt výživy

Sumalyak je vydatný sladký pokrm z naklíčené pšenice, mouky a oleje. Výroba sumalyaku je dlouhodobý proces, samotné vaření trvá 20 až 24 hodin. Přípravy ale začínají ještě dříve – je potřeba naklíčit pšenici. Šéf-kuchař Golib Saidov v kuchařce *Bucharskaja kuchnja. Kuchni narodov mira* (2018) píše, že klíčky nemusejí být vyšší než 5-6 centimetrů. Během rozhovoru s jednou paní v Taškentu, která se již mnoho let věnuje vaření sumalyaku na objednávku, jsme byli pozváni k ní domů, aby nám ukázala proces klíčení pšenice. Měla na to zvláštní úzkou komoru, po jejíž dvou bocích byly umístěny dvě plochy s plastovými podnosy s trochou vody, na kterých pšenice klíčila. Pšenice byla přikryta igelitovou fólií, aby se udržovala teplota a vlhkost. V rámci výzkumu byla možnost ochutnat trochu naklíčené pšenice, která měla sladkou chuť. Paní nás upozornila na důležitost dodržování správného času pro klíčení pšenice, protože překročení této doby by mohlo způsobit hořkou chuť a pšenice by nebyla vhodná pro přípravu sumalyaku. Sladkým se sumalyak stává částečně právě díky správně naklíčené sladké pšenici. V Buchaře *sumalyakči* říkali, že do receptu přidávají cukr, i když klasický recept ho neobsahuje. Tento zvyk pravděpodobně vznikl z historických důvodů. Buchara je jižní město nacházející se v poušti, kde proudí slaná voda. Přidání cukru může sloužit jako vyrovnávací prvek pro zmírnění případné slanosti vody. Nicméně dnes je již možné zakoupit neslanou vodu v obchodech, avšak recepty na sumalyak se předávají z generace na generaci a zvyk přidávání cukru zůstává zachován. Je třeba zdůraznit, že Buchara je poměrně chudý region, a ne všichni si mohou dovolit kupovat vodu v obchodě, obzvlášť ve větším množství, jaké je potřeba pro přípravu sumalyaku.

Stanislav Khankishiev ve své knize *Bazar, kazan i dastarchan* (2012) krátce popisuje celý rituál Sumalyak takto: „*Ženy se předem domluví na slavnostním dni, kdy budou sumalyak vařit. V tomto zvyku a v procesu vaření jsou ozvěny některých starých tradic a rituálů: sumalyak se vaří od večera do rána za doprovodu starých písní, ženy se doprovázejí na tamburíny a v hrnci se postupně míchá pokrm. Věří se, že tento rituál zajišťuje plodnost nejen zemi, ale také ženám, které se podílejí na jeho přípravě. Každá žena si svůj díl odnese do svého domu a rozdá ho nejen své domácnosti, ale také příbuzným a přátelům,*“ (str. 69-72).

Recepty sumalyaku se můžou lišit napříč regiony. Je třeba uvést, že Stalik Khankishiev není etnograf nebo antropolog, neprováděl rešerše, ale napsal několik kuchařek. Ačkoli krásně popsal společenskou i rituální stránku vaření sumalyaku, samotný recept v jeho knize není zcela správný. Píše, že dříve pšeničná zrnka nebo už naklíčená pšenice by se měla rozemlít, než se dá vařit do velkého hrnce. Podle něho až později lidé objevili, že pšenice se rozemele

v hrnci sama během několika hodin vaření. Ze svého výzkumu jsem se dozvěděla, že se samotná naklíčená pšenice do pokrmu nepřidává, používá se jenom voda, ve které byla už naklíčená pšenice namočená před začátkem vaření, a kterou pak kuchařky a kuchaři ručně vyždímají. Proto je potřeba naklíčenou pšenici rozemlít, aby do vody vypustila co nejvíce své šťávy.³¹ Na vaření sumalyaku by se měl používat zvláštní hrnec, ve kterém se dělá jenom sumalyak. Takové velké hrnce jsou ze starodávna považovány za posvátné, jelikož se používaly pro vaření jídla pro turkické nebeské božství Tengri. Člověka, který si pochutná na sumalyaku z takového kotle, po celý nadcházející rok bude doprovázet štěstí (Aširov, 2011, 447). Také na dno hrnce někdo dává umyté vlašské ořechy nebo kameny, aby zabránily spálení směsi a zajistily rovnoměrné vaření sumalyaku. Věří se, že ořechy v sumalyaku symbolizují plodnost a neplodným ženám přináší děti (Aširov, 2011, 447) a kameny ze sumalyaku přinášejí štěstí.

Dinara Muminova³² napsala dětskou knihu s povídkou o kamenech ze sumalyaku. V této povídce hlavní hrdinka, malá holčička Gulbachor, dostala za úkol naučit se nazpaměť básničku o sumalyaku, protože celá rodina je nějakým způsobem zaměstnaná u vaření sumalyaku a večer se chystá oslava Nowruz, kde by měla Gulbachor povídat básničku. Maminka Gulbachor a další ženy vaří sumalyak, bratr seká dřevo na oheň, tatínek pracuje na zahradě, sestra prostírá stůl. Gulbachor se snaží naučit básničku, ale nedaří se jí to. Nejdříve se o pomoc obrátila na maminku, která však vaří sumalyak a doporučuje dceře se jít podívat do zahrady, protože horký sumalyak prská kolem a může popálit. Tak šla Gulbachor za tatínkem na zahradu, ale tatínek potřeboval něco dodělat a nemohl se Gulbachor momentálně věnovat. Potom ona šla za starší sestrou, která se chovala velice vážně, protože prostírala stůl, kam se bude podávat oběd až bude sumalyak hotový. Nakonec Gulbachor pomohla její babička, která poradila malé holčičce, aby si vzala jeden kamínek ze sumalyaku během obědu, protože kamene ze sumalyaku plní přání a přináší štěstí, a aby povídala svou básničku kameni. Nakonec díky tomu, že několikrát zopakovala kameni básničku, naučila se ji velice dobře a předvedla ji na slavnostním večeru, ale v kapse si pro jistotu držela ten samý kamínek, a celá rodina Gulbachor se radovala (2022).

V roce 2018 v uzbeckém městě Namangan ve Ferganské dolině známý uzbecký kuchař Bachriddin Chustiy spolu se svými kuchaři a ženami tohoto města uvařili rekordní pětitonový sumalyak. Jednalo se o největší sumalyak v historii. Hlavním cílem této akce bylo proslavení

³¹ Viz. obrázky 2. až 4., 13. a 14.

³² Dinara Muminova je uzbecká ilustrátorka, autorka a držitelka doktorského titulu v oblasti filosofie vzdělávání.

tradiční uzbecké kuchyně v zahraničí. Ráno, když byl sumalyak hotový, rozdávali jej kuchaři všem, kdo přišli, a taky pak rozváželi do dětských domovů (online zprávy Podrobno.uz).

Důležitým prvkem rituálu Sumalyak je rozdávání hotového pokrmu nejenom příbuzným a přátelům, ale všem, kdo přišel na tuto slavnost.³³ Podle několika legend, které mi během výzkumu vyprávěli respondenti a které jsem objevila během rešerše, sumalyak je jídlo, které se zjevilo magickým způsobem a zachránilo trpící od smrti hladem. Prodejce sumalyaku na ranním bazaru v Buchaře vyprávěl legendu o chudém pánovi, který pracoval v kuchyni pro jednoho bohatého člověka. Když práce skončila, boháč místo slíbených peněz hodil chudákovi pytel se starými navlhlými zrnky pšenice. Byl to starý pytel se zbytky pšenice, co zbyla po dlouhé zimě. Když chudák přišel domu, měl ještě ruce od těsta, které dělal v kuchyni pro bohatého pána. Poprosil svou ženu, aby zalila starou pšenicí z pytle vodou a uvařila z toho nějakou kaši. Umyl si ruce od zbytků těsta ve stejné vodě, ve které se pak vařila pšenice. Dlouho ji vařili spolu, až do hluboké noci. Pak už byli hodně unavení, zhasli oheň a šli spát. Ráno, až se probudili, hned se šli podívat na kaši, která vznikla po dlouhém vaření. Bylo ji tak hodně, že přes noc ani nestihla vystydnout. Pán se ženou tu kaši hned ochutnali, byla velice sytá a sladká. Rozdávali ji všem svým sousedům z vesnice a stejně jim zbylo tolik, že vystačilo ještě na několik dní (respondent R. B.). Bohužel, tuto legendu se mi nepodařilo objevit v písemných pramenech. Ale následující legenda, kterou mi vyprávělo nebo jenom zmínilo více respondentů, se objevovala ve více zdrojích. Legenda vypráví o chudé ženě žijící v malé vesnici u řeky. Její manžel zemřel a zanechal jí sedm dětí. Během obzvlášť neúrodného roku neměla rodina dostatek jídla na přežití zimy a trpěla hladem. Žena se nemohla dívat na to, jak její děti den ode dne slábnou, a tak začala předstírat, že jim uvaří chutné jídlo. Naplnila velký hrnec vodou a přidala do něj naklíčenou pšenicí, kterou našla ve stodole, takže to vypadalo jako vydatný vývar. Mícháním v hrnci děti ujišťovala, že jídlo se vaří a bude brzy hotové. Na otázku, jak dlouho ještě musí čekat, odpověděla, že musí přidat trochu masa a nechat ho důkladně uvařit. Vhodila do hrnce kamínky, aby to znělo, jako když maso syčí. Takhle to pokračovalo celý den a noc, dokud žena na pár minut neusnula. Když se probudila a otevřela hrnec, byl až po okraj naplněný teplou hnědou hmotou, která měla na povrchu vzory podobné křídům. Žena si uvědomila, že zatímco spala, navštívili jejich domov andělé a za její neutuchající úsilí udržet děti naživu naplnili její hrnec neobyčejným jídlem, které jim dodávalo sílu a vyživovalo jejich ducha. Nakrmila své děti a pak se o sumalyak podělila se svými sousedy, kteří také trpěli hladem. Brzy začali všichni následovat postup této ženy a také si

³³ Viz. obrázky 9. až 11.

připravili lahodný sumalyak, který se mezi sebou dělili, což jim pomohlo přežít hladomor (Murodullaeva 2018). Detaily této legendy se můžou lišit od vyprávěče k vyprávěči. Náhodné respondentky na veřejné slavnosti Nowruzu v městském parku vyprávěly, že tou ženou byla Fátima³⁴, která vychovávala vnuky proroka Mohammada. *„Vyprávěla mi to moje babička a takhle si to pamatuji já a stejnou verzi vyprávím svým dětem,“* (jedna z náhodných respondentek).

³⁴ Fátima – dcera proroka Mohammada, kterou měl se svojí manželkou Chadídžou.

5. Současný stav bádání

Nejsem jediná, kdo se zabývá tématem okolo svátku Nowruz a rituálu Sumalyak, ale počet takových práci postupem času klesá a je třeba zmínit, že velká část těchto odborných práci se nezabývá vyloženě zkoumáním Nowruzu a Sumalyaku, ale pouze zmiňuje informace o těchto tradicích jako součást jiných témat. V současnosti existuje několik práci, zabývajících se vznikem svátku Nowruz a jeho historickou podobou v různých regionech Střední Asie.

Tímto tématem se částečně zabývá sovětský etnograf Gleb Pavlovič Snesev ve své knize *Relikty domusul'manských věrovanij i obrjadov u uzbekov Chorezma* (1969). Kniha podrobně analyzuje pozůstatky animismu, magie, šamanismu a kultů duchů předků, které jsou v materiálech Střední Asie nedostatečně prozkoumány. O historii svátku Nowruz, který má kořeny v zoroastrismu píše Elena Dorošenko ve své knize *Zoroastrijcy v Iraně* (1982), kde také odkazuje na Mary Boyce, jež se zabývala studiem zoroastrismu v Íránu. Jako důležitý pramen na dané téma, vydán v postsovětském kontextu, mohu označit knihu s názvem *Magija Navruza*, kterou v roce 2007 sestavil redaktor Safar Abdullo. V této sbírce se rozpracovává historie vzniku svátku Nowruz a způsoby jeho oslav různými národy. Zvláštní pozornost je věnována vzájemnému propojení tohoto svátku s jinými kulturami a tradicemi, a jakým způsobem ovlivňuje jejich vývoj. Knihu lze charakterizovat jako kompendium kratších článků, legend a studií, které představují nejen díla významných osobností, jako jsou Aburajchan Biruni a Omar Chajjám, ale také výzkumy vědců z Kazachstánu, Íránu, Tádžikistánu, Ruska a dalších zemí. Uzbeký etnograf Adham Aširov v roce 2011 sepsal kapitolu *Kalendarnyje prazdniki, obyčaj i obrjady* o kalendářních svátcích a obřadech v knize *Uzběki*, podrobně popisuje historickou podobu Nowruzu a Sumalyaku na příkladu Uzbeků Ferganské oblasti v Uzbekistánu. V tomto textu je možná zatím nejpodrobněji rozebrán význam Sumalyaku pro zemědělce a historie tohoto rituálu. Věra Exnerová ve své knize *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády* o vlivu sovětské a carské vlády na Islám na příkladu jednoho z center oblasti Ferganské doliny v Uzbekistánu má zmínky o tom, jak sovětský režim ovlivnil náboženské svátky a rituály včetně Nowruzu a Sumalyaku. Tádžický historik Žoraběk Isomitdinov v článku *K istorii i tradicijam prazdnika Navruz* z roku 2014 na základě různých pramenů a odborné literatury rozebral vývoj starobylého zemědělského svátku Tádžiků Nowruz. V článku jsou analyzovány názory Abu Rayhana Biruniho, Omara Chajjáma, Kisraviho a dalších středověkých autorů na vznik svátku Nowruz. Autor hodnotí postoj islámu ke svátku Nowruz. Konstatuje, že Tádžikové slavili Nowruz a dodržovali skutečně lidové obřady a tradice, často v zásadním rozporu s duchem islámu. Článek shrnuje údaje o tradicích Nowruzu, rituálech

a obřadech dodržovaných obyvatelstvem měst, jako jsou Buchara a Chudžand. Kazašský archeolog Arnabaj Nuržanov v roce 2016 ve svém článku *Istoki prazdnika Navruz* zabýval se historií svátku Nowruz jako kalendářního svátku. Podle autora tohoto článku Nowruz je důležitým prvkem, propojujícím minulost, současnost a budoucnost. Poslední dva zmíněné články jsou nejnovějšími odbornými pracemi, jež se zabývají svátkem Nowruz, které se mi podařilo objevit během rešerše. V roce 2021 kazašský historik Rachym Beknazarov napsal článek o historii Nowruzu v Kazachstánu na základě vlastních výzkumů a zdrojů, týkajících se historie kazašské kultury. Uzbecká autorka dětských pohádek Dinara Muminova v roce 2022 vydala knihu pro děti s povídkou o kouzelných kamíncích ze sumalyaku, které pomohly hlavní postavě splnit přání. Tato bakalářská práce si klade za cíl být zdrojem informací o kulturním významu pochutiny sumalyak.

6. Metodologie

Terénní šetření je stěžejním prvkem bakalářské práce. Cílem bylo zpracovat problematiku vnímání rituálu Sumalyak na území současného Uzbekistánu. V této kapitole popíši metodologii výzkumu, kterou jsem použila k získání dat o změnách vnímání rituálu Sumalyak v Uzbekistánu. Výzkumná metodologie zahrnuje metody sběru dat a analýzy, které jsem použila k dosažení cílů této bakalářské práce.

Výzkum v terénu je základní součástí antropologie a různí antropologové jej mohou definovat různými způsoby. Václav Soukup (2000) v *Sociologickém pojmosloví* definuje terénní výzkum jako „*systematický sběr antropologických dat využívající nejrůznější techniky: přímé pozorování, dotazníková šetření, interview, testy, genealogickou metodu, projektivní techniky, fotografie, film aj.*” (V. Soukup, 2000, 17). Podle Yaleovy univerzity terénní výzkum zahrnuje shromažďování informací o společnosti prostřednictvím kvalitativních výzkumných metod používaných během terénního výzkumu, včetně studia příbuzenských vztahů, jazyka, náboženství, politiky a ekonomických systémů (2020). Práce v terénu je výzkumná metoda, která zahrnuje sběr dat z první ruky v přirozeném prostředí neboli „v terénu”. Přehled podmínek terénní práce podávají Martin Soukup a kol. v knize *Conditions of Fieldwork* (2016). „*Cílem etnografického výzkumu je dokumentace vybraných etnografických dat, vysvětlení jejich smyslu pomocí jejich vztahů k jiným datům, jim samým a širšímu kontextu, nebo porozumění jejich významu z pohledu jejich nositelů*” (Janeček, 2014). Velká část etnografických výzkumů usiluje zohlednit všechny tyto cíle zároveň. Terénní práce může zahrnovat přírodovědné, kontrolované nebo vykazované údaje a metody mohou být kvalitativní a/nebo kvantitativní. Martin Soukup v *Základech kulturní antropologie* (2015) rozlišuje šest fází terénního výzkumu: stanovení výzkumné otázky, formulace výzkumné strategie, příprava terénního výzkumu, pobyt v terénu, analýza dat a interpretace dat a příprava publikací. Podle něho terénní výzkum v antropologii spočívá v nezprostředkované komunikaci antropologa s lidmi, u nichž se zabývá zvoleným tématem výzkumu (M. Soukup, 2015, 202-205). Pro tvoření dat se dá použít mapování, fotografie a film, práce s informátory, etnografické interview, zúčastněné pozorování, genealogie, biografie, tomu se říká *výzkumné techniky* (M. Soukup, 2015, 211). Součástí metodologie výzkumu je přístup badatele, který se dá rozdělit na dva přístupy: emický a etický. *Emický* přístup je ten, kdy se badatel dívá na pozorovanou kulturu z jejího pohledu, z tzv. pohledu zasvěcených neboli *insiders view*. *Etický* přístup neboli etická perspektiva je interpretace zkoumané zkušenosti člověkem zvenčí, který mluví o stejném fenoménu (V. Soukup, 2011, 252). Během terénního výjezdu do Uzbekistánu, který proběhl

od 15. do 25. března 2023, jsem byla pozorovatelem jak z vnitřního, tak z vnějšího pohledu. Jelikož jsem se narodila v Uzbekistánu a stále tam mám část rodiny, čas od času tam jezdím, mluvím rusky³⁵ a s kulturou jsem obeznámená spíše z jejího pohledu. Nicméně, vzhledem k tomu, že již delší dobu nežiji v Uzbekistánu a ani v jiném státě SNS,³⁶ jsem se během výzkumu cítila jako pozorovatel zvenčí. Z vlastní zkušenosti vím, jak probíhá svátek Nowruz v Uzbekistánu a v Kazachstánu. Sumalyak je součást rodinné tradice – přesně si nepamatuji, jestli jsem jako dítě ochutnávala tento pokrm, ale o sumalyaku hodně vyprávěl můj tatínek a každé jaro se na něj těší. V roce 2018 jsem měla možnost pozorovat obřad vaření sumalyaku v Taškentu. Na parkovišti před obchodním centrem byly postavené velké stány, pod kterými stálo sedm velkých kotlů. Tato osobní zkušenost mě přesvědčila v tom, že Sumalyak je ženským rituálem. V kotlích už se vařil sumalyak, který neustále míchaly ženy, které se mezi sebou střídaly. Byla to veřejná událost, zařízená obchodním centrem pro své zaměstnance i návštěvníky. Všichni, kdo chtěli, mohli přijít k libovolnému hrnci, zamíchat vroucí pokrm a něco si přát.

Pro sběr dat během terénního výjezdu jsem zvolila kvalitativní přístup. První metodou, kterou jsem použila k získání dat, byly polostrukturované rozhovory se třemi informátorkami z Uzbekistánu, které žijí v Praze. Podle Martina Soukupa je polostrukturovaný rozhovor výzkumníkem směřován k předem stanoveným okruhům, ale do značné míry má takové interview volný průběh. Měla jsem připravené otázky a témata, kterými jsem se snažila rozhovory řídit, ale nechávala jsem své informátory odbočit, díky čemu vznikaly další otázky. Tyto rozhovory byly provedeny formou osobních setkání v Praze, aby bylo možné získat co nejvíce informací o rituálu Sumalyak a jeho vývoji v Uzbekistánu. Rozhovory byly zaměřeny na následující témata:

- historie a vývoj rituálu Sumalyak v Uzbekistánu
- význam rituálu Sumalyak v uzbecké kultuře
- význam rituálu pro ně osobně
- současný stav rituálu Sumalyak v Uzbekistánu

V březnu 2023 jsem odjela na výzkum do Uzbekistánu, kde na mě čekali dva kolegové, kteří mi pomáhali se orientovat na místě, shánět respondenty, také působili jako překladatelé, kdy to bylo potřeba.

³⁵ V Uzbekistánu je úřední jazyk uzbečtina, ale velká část mluví rusky nebo aspoň rozumí ruštině.

³⁶ Společenství nezávislých států (SNS) je mezivládní organizace působící v regionu východní Evropy a Asie, založená po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 a zahrnuje devět ze patnácti bývalých svazových republik.

Provedla jsem strukturovaný rozhovor s čokolatierem v Taškentu, který má zkušenosti s výrobou čokoládových bonbonů s různými originálními náplněmi. Rozhovor byl proveden hned po prezentaci nových příchutí čokoládových bonbonů s náplní z tradičních uzbeckých sladkostí včetně bonbonů se sumalyakem. Cílem tohoto rozhovoru bylo získat hlubší porozumění rituálu Sumalyak mladým mužem a specialistou na sladkosti a tradiční jídlo. Po návratu z výzkumu jsem provedla online rozhovor s uzbeckým etnografem, působícím na Akademii věd v Taškentu, abych měla možnost porovnat informace od člověka, který je poskytuje spíše z akademického pohledu.

Při provádění rituálů jsem si zvolila zúčastněné pozorování, abych se sblížila s komunitou, od které se chci dozvědět podrobnější informace. Během a po sblížení se s lidmi, vařícími sumalyak, docházelo k nestrukturovaným etnografickým rozhovorům. Podle Martina Soukupa se tento styl rozhovoru liší od neformálního tím, „že jeho účastníci si alespoň částečně uvědomují, že se nejedná o pouhé povídání si, nýbrž o neformalizované sdílení informací za účelem výzkumu“ (M. Soukup, 2015, 213). Polostrukturované rozhovory v terénu byly použity k získání dat od místních obyvatel, kteří se aktivně účastní rituálu Sumalyak. Tento přístup umožnil získat rozmanité perspektivy a názory na rituál Sumalyak. V rámci polostrukturovaných rozhovorů byla místním obyvatelům položena základní otázka „*co je pro vás Sumalyak jako tradice?*“, ale byla jim také umožněna volná diskuse na téma rituálu Sumalyak. Tím, že často to byli lidé, kteří nedosáhli vyššího odborného vzdělání a často jsme se domlouvali napůl v ruštině a uzbečtině, snažila jsem se klást otázky co nejjednodušším způsobem pro pochopení. Tento přístup umožnil získat více informací o kontextu, ve kterém se rituál odehrává, a o místních tradicích a zvyklostech. Při výběru respondentů jsem dbala na to, aby reprezentovali různé sociální skupiny a oblasti Uzbekistánu. Zahrnula jsem například starší lidi, kteří mají s přípravou sumalyaku dlouhodobé zkušenosti, ale také mladé lidi, kteří se s rituálem setkali nedávno.

Během terénního šetření jsem používala záznamový přístroj a pořizovala záznamy rozhovorů. Po dokončení terénního šetření jsem prováděla analýzu dat. Po získání dat z kvalitativního šetření byla prováděna textová analýza jednotlivých informátorů. Poté byla provedena srovnávací analýza jednotlivých případů a na základě toho byly vyvozeny relevantní závěry.

Najít vhodné informátory v Uzbekistánu dopředu bylo poměrně složité. Tuto situaci lze interpretovat jako projev místní kultury, která se vyznačuje pomalejším životním tempem a klade důraz na krátkodobou platnost všech dohod. Domlouvání s informátory se hodně odvíjelo od potřeby zúčastnit se rituálu a zapojit se do jeho průběhu. Zdálo se skoro nemožné

se domluvit s informátory na poskytnutí informací o slavnostech, které budou probíhat, ještě předtím, než jsem vyrazila do Uzbekistánu. Všechno domlouvání probíhalo rovnou na místě a spočívalo v tom, že jsem se zapojovala přímo do vaření sumalyaku a tím se sbližovala s kuchařkami, které mi pak byly ochotné poskytnout nějakou informaci až po bližším seznámení. Pro nalezení respondentů v Praze jsem zkoušela vkládat inzeráty o záměru bakalářské práce na toto téma do skupin na sociálních sítích, kde rusky mluvící komunita sděluje své zkušenosti a rady ze života v České republice. Ozvalo se pět informátorů, ale nebyli vhodnými pro tuto bakalářskou práci, protože pocházejí z jiných států, kde také existuje obřad Sumalyak, jako Ázerbájdžán a Kyrgyzstán. Jednu respondentku mi dohodila známá, s dalšími dvěma jsem se seznámila a dohodly jsme se, když jsem je slyšela mezi sebou mluvit uzbecky. Rozhovory pak proběhly v kavárnách podle preferencí informátorek. Také se stálo, že lidé mladší generace chtěli odmítnout rozhovor z toho důvodu, že pro poskytnutí rozhovoru o Sumalyaku nemají dostatek zkušeností a znalostí. Celkem jsem provedla sedm předem domluvených rozhovorů, dva velké rozhovory, které jsem domluvila na místě, a sedmnáct menších náhodných rozhovorů.

7. Praktická část

Během svého výjezdu do Uzbekistánu na jaře 2023 jsem se zúčastnila několika slavností, kde se vařil sumalyak. Byla jsem v hlavním městě Taškent, v Samarkandu a v Buchaře. Důležité je poznamenat, že v roce 2023, kdy se uskutečnil výjezd, svátek Nowruz vycházel na začátek posvátného měsíce *ramazan* či *ramadán*, do kterého spadá muslimský půst. „*Muslimové dodržují lunární rok, a ramazan se proto každoročně posouvá o 10-11 dní dříve než v předcházejícím roce*” (Exnerová, 2008, 133). Proto již následující den po Nowruzu bylo složitější sehnat místa, kde se vaří sumalyak. Svátek Nowruz původně není muslimský, stejně jako rituál Sumalyak, proto se slaví každoročně ve stejnou dobu na začátku jara nezávisle na lunárním roce, který dodržují muslimové.

Na začátku jsem si zvolila metodu, že se budu ptát informátorů o rituálu, jako kdybych o něm skoro nic nevěděla. Zajímalo mě, jak budou popisovat Sumalyak někomu, kdo o tom pouze slyšel. Většinou mi začínali povídat hlavně o receptu. Všimla jsem si, že lidé nevnímají Sumalyak jako rituál, ale spíše jako zábavnou tradici, která se provádí každý rok, a takovým scházením se dokonce často říká *Sumalyak party*.

Rituál Sumalyak je každoroční zvyk, který sám o sobě trvá jeden den a provádí se od poloviny března do konce dubna, v období, kdy je k tomu vhodné počasí a není příliš horko, protože podstatou rituálu je stát více jak deset hodin u ohně a míchat vařící se pokrm ve velkém hrnci. Sumalyak často začínají vařit den před oslavou Nowruzu, kdy probíhají poslední přípravy před svátkem.

7.1 Pohled na svátek a vnímání rituálu lidmi, kteří v Uzbekistánu už nežijí

V únoru 2023 jsem provedla dva rozhovory v Praze s mladými ženami ve věku 21 a 23 let. Jedna respondentka se přestěhovala z Uzbekistánu se svojí rodinou před deseti lety. Vyprávěla o svých vzpomínkách z dětství, kdy jako malá holčička byla na rituálu Sumalyak, ale aktivně se jej neúčastnila. Bylo to vždy spíše jenom o pozorování. Když jsem se zeptala, jestli vnímá Sumalyak jako vyloženě ženský rituál, odpověděla, že si na to nikdy nedávala pozor. „*Ani si nepamatuji, že by někdo zvláště akcentoval, že je to událost pro ženy. Brala jsem to vždy jako takovou rodinnou sešlost. Ale teď si vybavuji, že mezi kuchaři a kuchařkami často převažovaly ženy nebo dokonce byly jenom kuchařky,*” (respondentka D. U.).

Respondentka z Uzbekistánu, která v době rozhovoru žije v Česku dva roky a jezdí za rodinou domů, se mnou sdílela své zkušenosti se Sumalyakem a Nowruzem. Byla u příprav sumalyaku ještě jako dítě, ale nikdy ho nevařila. „*Oslavy Nowruzu probíhají na jaře, kdy mně*

ještě pokračuje semestr, proto na Nowruz domů nejezdím. Moc mi to chybí a vždycky prosím, pokud je možnost, aby mi někdo přivezl sklenici sumalyaku,” (respondentka R. Y.). Tato respondentka vyprávěla také o vnímání svátku Nowruz silně věřícími muslimy. „*Lidé si vykládají náboženství vlastními způsoby. Tak jsem se občas setkávala s názory radikálních muslimů o tom, že by se Nowruz měl zakázat, jako nemuslimský svátek. Ale nemyslím si, že by k tomu došlo,*” (respondentka R. Y.). Podle ní Nowruz je důležitý svátek nejenom historicky, ale i obecně pro spojování společnosti.

Oba rozhovory poskytly zajímavý přehled na zážitky a vnímání svátku Nowruz a rituálu Sumalyak z perspektivy mladých žen, které se přestěhovaly z Uzbekistánu do Česka. Bylo vidět, že svátek a rituál jsou pro ně důležité jako součást rodinné tradice.

7.2 Jak probíhá rituál v současných reáliích a jak ho vnímají obyvatelé Uzbekistánu

Příkladem toho, jak probíhá rituál Sumalyak v rámci veřejné oslavy svátku Nowruz,³⁷ byl den, kdy jsem šla do velkého městského parku, kde bylo dokonce několik velkých hrnců, ve kterých se vařil sumalyak. Bylo tam hodně lidí a všichni uklízeli park, barvili stromy roztokem hydratovaného vápna proti hmyzu,³⁸ připravovali velké stoly, u kterých si následující den mohli sednout návštěvníci a dát si jídlo nebo jenom odpočinout a užít si.³⁹ Předem jsem měla domluvenou jednu informátorku. Byla to žena staršího věku, která vaří sumalyak na objednání už přes třicet let. Hodně povídala o receptu a celém procesu vaření, který jsem pozorovala a taky pomáhala. Říkala, že v dnešní době už málokdo vaří sumalyak sám, protože je to náročný a dlouhý proces. Proto je jednodušší zavolat profesionální *sumalyakči* – člověka, který vaří sumalyak už nějakou delší dobu a ví, jaký objem práce ho čeká, přijede někdy dokonce i se svým hrncem k vám na dvorek, do vesnice nebo do parku uvařit sumalyak. Často této službě využívají velké instituce nebo firmy, když pořádají slavnosti pro své zaměstnance. Tak například jsem byla na Sumalyak party pro firmu mobilních sítí, kde byli objednáni sumalyakči, a dokonce oba kuchaři byli muži. Pro mě osobně to bylo překvapením, protože během rešerše jsem se hodně připravovala na to, že rituál Sumalyak je hlavně ženský rituál. Ale tady se setkáváme s tím, kdy rituál pro někoho přestává být svátkem a krásnou tradicí, ale

³⁷ Viz. obrázek 16.

³⁸ V některých státech Společenství nezávislých států se barví nižní část stromů vápenným roztokem. V létě to funguje jako ochrana proti škodlivému hmyzu a v zimě jako ochrana kůry před spálením sluncem, které se odráží od sněhu na nižní část stromů.

³⁹ Viz. obrázek 12.

začíná být prací. A pojem *sumalyakči* přestává být jenom názvem pro hlavní kuchařku sumalyaku, ale dnes už je *sumalyakči* profesí, kterou dělají i muži. Hlavně kvůli tomu, že je to náročná práce, je potřeba nosit vodu, mouku, vyždímat šťávu z několika kilogramů naklíčené pšenice, několik hodin míchat vařící se sumalyak.⁴⁰ I ženě, se kterou jsem měla rozhovor a kterou jsem pozorovala v městském parku, pomáhala celá rodina, včetně manžela a synů. Její manžel povídal o tom, že své ženě pomáhá rád a stál se z toho rodinný byznys.⁴¹ Že sice v tom vaření a přípravách hraje důležitou roli, ale v podstatě dělá hlavně to, co mu řekne jeho manželka, protože ona je ta *sumalyakči*. Tato žena pozvala mě a mé kolegy k sobě domů, kde ukázala proces klíčení pšenice. Taky dala ochutnat sumalyak, který dělala pár dní předtím na prodej. Chtěla tímto ukázat, že sumalyak pokaždé chutná jinak, i když ho vaří stejný člověk.⁴² Během vaření sumalyaku u hrnce se zastavilo hodně žen i mužů zamíchat sumalyak v hrnci a něco si popřát. Věří se, že během sezony člověk musí ochutnat sumalyak minimálně ze sedmi hrnců, aby se splnila přání, která si popřeje, když zamíchá sumalyak (Murodullaeva, 2018). Ptala jsem se přicházejících žen, co pro ně znamená obřad vaření sumalyaka, proč je pro ně důležité přijít a zamíchat ten pokrm. Odpovídaly, že je to jenom „*taková zábavná tradice, která se každý rok provádí*” (nestrukturovaný rozhovor, 2023). Na konkrétnější otázku, proč je to vyloženě ženský rituál, mi řekly jednu z několika legend o tom, jak sumalyak vznikl. Podle této legendy v jedné vesnici na konci zimy došlo veškeré jídlo a nějaká žena chtěla nakrmit své děti, aby neumřely hladem. Rozdělala oheň a do hrnce dala zbytky nějaké pšenice, která zbyla po celé zimě a vyklíčila z vlhkosti. Někakou dobu to míchala a dětem říkala, že vaří nějaké moc dobré jídlo, a i s masem, aby se na to těšily. Když říkala, že je to i s masem a bude to sytné, házela do hrnce umyté kameny, jako kdyby to byly kousky masa. Několik hodin to takhle vařila a míchala, ale pak v noci byla už tolik unavená, že usnula. Podle legendy v noci k ženě přiletěli andělé a celou noc čarovali nad hrncem. Až začalo svítat, andělé letěli pryč. Ráno žena a její děti, když otevřeli hrnec, uviděli zlatohnědou kaši, na povrchu které byl vzor se sedmi ženami. Tak pochopili, že v noci jim pomohli andělé. Kaše byla sladká a sytná, vystačila jim na několik dní a zachránila tak ženu a její děti od hladové smrti (turistická agentura Central-Asia). Ráno jsem se přišla podívat, jak probíhá otevření sumalyaku. Lidé se sešli u kotle a odříkávali modlitbu. Po otevření sumalyaku hlavní žena podle vzoru, který vznikl na povrchu, předpovídala budoucí rok.⁴³ Potom zamíchala sumalyak a začala ho rozlívát všem

⁴⁰ Viz. obrázky 2., 4., 5.

⁴¹ Viz. obrázek 5.

⁴² Viz. obrázek 18.

⁴³ Viz. obrázky 6. až 8.

návštěvníkům do připravených plastových kelímků nebo do vlastní nádoby, pokud někdo přinesl.⁴⁴

Téhož večera v Taškentu jsem měla příležitost účastnit se prezentace ručně vyráběných čokoládových bonbonů s tradičními uzbeckými sladkostmi jako náplní. Organizátoři propojili prezentaci s oslavou Nowruz, během které se vařil sumalyak. Kuchařky začaly vaření sumalyaku den předem, aby byl k večeru prezentace připraven k podávání. Hlavní čokolatier, který vyzkoušel propojení čokolády s klasickými uzbeckými sladkostmi, na konci prezentaci připravil pro návštěvníky malé překvapení – workshop připravování bonbonů se sumalyakem. Během vaření sumalyaku po okrajích kotle zbytky sumalyaku tuhnou a vytvářejí lepkavou karamelovou hmotu, které se říká „sakyč“.⁴⁵ Právě s touto částí sumalyaku se vyráběly bonbony během večera. „*Pro nás s kolegy sakyč je dětskou vzpomínkou, kdy jsme jako děti běhali kolem našich maminek, které vařily sumalyak a pořád nám říkaly, že se můžeme spálit o horký kotel, a my jsme vlastně chtěli jenom ten sakyč, takovou tu přírodní sladkou žvýkačku,*” (respondent S. V., čokolatier). Vyprávěl o tom, že z velkého hrnce sumalyaku vzniká příliš malé množství této žvýkačky a nejde jej připravit zvláště od sumalyaku. Sumalyak je navíc rituálním a sezonním jídlem, které je tradičně připravováno u příležitosti svátku Nowruz na jaře. Ze zmíněných důvodů není možné vyrábět bonbony s touto náplní ve velkém množství na prodej. Proto se čokolatier s týmem kuchařů rozhodl prezentovat pouze omezenou porci těchto bonbonů návštěvníkům, aby mohli ochutnat zajímavou kombinaci hořké čokolády a sakyče ze sumalyaku, která vzbuzuje nostalgické vzpomínky na dětství. Po prezentaci nových příchutí bonbonů a pořádání workshopu jsem provedla rozhovor s hlavním čokolatiérem, během kterého vyprávěl legendu o ženě, jež se snažila zachránit své děti od smrti hladem a začala vařit starou naklíčenou pšenici, kterou ji andělé v noci pomohli proměnit na sumalyak. Pro čokolatiéra Sumalyak je důležitou rodinnou tradicí, u které se schází celá rodina bez ohledu na pohlaví a všichni postupně míchají vznikající pokrm. „*Když někdo mluví o Sumalyaku, pro mě to vždy znamená svátek, domácí rodinnou atmosféru. Říká se, že život se prodlužuje, když se smějete. Podle mě tato atmosféra během Sumalyaku prodlužuje život nejméně dvakrát,*” (respondent S. V., čokolatier). Všiml si, že sumalyak vaří spíše ženy, avšak v jeho vzpomínkách nebyl kladen zvláštní důraz na genderově specifický charakter tohoto rituálu. „*Možná je to taková historická tradice, že sumalyak vaří jenom ženy. Stejně jako je tradice, že*

⁴⁴ Viz. obrázky 9. až 11.

⁴⁵ Uzbecky „sakyč“, kazašsky „saggyz“ nebo „sahyz“, znamená žvýkačka.

na velkých oslavách plov⁴⁶ vaří jenom muži, protože je to náročná fyzická práce,“ (respondent S. V., čokolatier). Během rozhovoru respondent upozornil na to, že sumalyak pokaždé chutná jinak, protože ho pokaždé dělá jiný člověk. Například sumalyak, jež se vařil pro tuto prezentaci, podařil se velice sladký, i když do něj nebyl přidán žádný cukr. Protože *sumalyakči*, která ho dělala, má „*sladkou ruku*“, (respondent S. V., čokolatier).

Tradiční způsob přípravy sumalyaku a Sumalyak jako vyloženě ženský rituál jsem zažila v Samarkandu v iránské vesnici v *medrese*.⁴⁷ Výskyt iránského obyvatelstva v Uzbekistánu spadá do 5. století před naším letopočtem, kdy perský král Cyrus II. dobyl Střední Asii. Většina současného obyvatelstva už nemluví iránsky, ale uzbecky. Přesto zachovávají svou kulturu a kořeny, mají vlastní školy, obchody a medresu. Svátek Nowruz je v Uzbekistánu původně z Iránu, možná proto se mi jeho tradiční forma představila v iránské vesnici. Přišla jsem tam ráno, kolem deváté hodiny, abych stihla samý začátek přípravy sumalyaku. Zatímco vepředu před medresou se připravovalo na veřejné slavnosti Nowruzu, chystala se scéna pro vystupující a židle pro návštěvníky, vzadu ve vnitřním dvorku iránské ženy začínaly s přípravou sumalyaku. Namlely naklíčenou pšenici a daly ji do vody,⁴⁸ aby pšenice nasákla vodu co nejvíce a pak ji vyždímaly rovnou do kotle, ve kterém později vznikne sumalyak.⁴⁹ Vyždímaly tak hodně kilogramu pšenice a litrů vody. Rituálu se účastnily čtyři ženy, ze kterých jedna byla hlavní – *sumalyakči*.⁵⁰ Práce je to opravdu náročná, do příprav a vaření jsem se zapojila taky. U toho mi ženy vyprávěly, že si mám něco přát, když pomáhám. Těsně před zapálením ohně pod hrncem přišly další ženy – v tradičních svátečních šatech, s rukama obarvenýma hennou⁵¹ a malými bubny v rukou.⁵² Jejich písňe a smích bylo slyšet ještě než přišly za námi do zádního dvorku *medresy*. S nimi přišli i někteří další návštěvníci *medresy*, včetně i několika mužů. Všichni se postavili do kruhu a ženy v tradičních šatech zazpívaly několik národních písní o Nowruzu, sumalyaku a přírodě Uzbekistánu. Do kruhu vždy šla jedna nebo více žen zatančit. Všichni tleskali do rytmu písní a ženy s bubny bubnovaly. Pak se všichni postavili do kruhu kolem kotle, kde se vařil sumalyak a ženy odříkávaly modlitby. Celá táto událost vyvolávala pocit, že je to rituál opravdu ženský.

⁴⁶ *Plov* nebo *pilaf* je tradiční uzbecké jídlo, kde základ tvoří rýže, maso a mrkev, recepty se mohou lišit napříč regiony.

⁴⁷ *Medresa* je islámská náboženská škola vyššího typu, nejčastěji založená při mešitě.

⁴⁸ Viz. obrázky 2. a 3.

⁴⁹ Viz. obrázky 13. a 14.

⁵⁰ Viz. obrázek 19.

⁵¹ Henna je přírodní barvivo na tělo nebo vlasy, získává se z listů řapíků keře henovníku bílého.

⁵² Viz. obrázek 15.

Poslední destinací v rámci výjezdu bylo město Buchara. Nacházející se jižněji od Taškentu a Samarkandu, je menší a podle chování lidí a oblečení bylo možné si všimnout větší koncentrace věřících lidí. Bylo po Nowruzu a, jak již bylo zmíněno, začal půst. To znamená, že už neprobíhaly větší scházení u příležitosti vaření sumalyaku nebo pozdější oslavy Nowruzu, jak to probíhá za typických okolností. Šla jsem na hlavní bazar v Buchaře v naději tam objevit prodavačky sumalyaku. První žena, kterou jsem potkala, seznámila se se mnou, ale odmítla mi poskytnout informace o sumalyaku.⁵³ Pak jsem šla za další ženou na opačném konci bazaru, která na začátku ani neřekla svoje jméno, abych to nezakřikla.⁵⁴ I přesto byla velice ochotná. Dlouho jsem u ní seděla a navazovala kontakt. Na začátku jsem se stihla zeptat, jestli nebude v nejbližších dnech zase vařit sumalyak na prodej nebo ve své vesnici na oslavu a jestli bych se do toho případně mohla zapojit. Odmítla to a nevysvětlovala proč. Po delší době to odůvodnila tím, že nemůže narušit soukromí rituálu. Říkala, že Sumalyak je taky rituálem uctívání předků a duchů a je důležité u jeho provádění zachovat soukromí. Aby se sumalyak povedl, musejí ho dělat hodní a „čistí“ lidé. Vysvětlovala, že „čistý“ člověk je ten, který má dobrou duši a nemá v mysli uškodit někomu, někomu ublížit, „čistý“ člověk není zlý člověk. Nepouští k hrnci se sumalyakem ani sousedy, ve kterých nemá jistotu. Proto nemůže pozvat mě, když mě zná jenom chvíli. *„Může někdo pomáhat, ale ten člověk musí být čistý. Tam, kde se vaří sumalyak, nesmí být někdo cizí, protože jakmile bude někdo špatný u kotle, sumalyak se už nevydaří tak dobrý. Dokonce pšenici na kličení vždy chodí zalívat ten stejný člověk a pokaždé, než vstoupí do místnosti, odřikává modlitbu očišťování,“* (respondentka B. B.). Pak vyprávěla o tom, že své děti neučí cíleně postupu a tradici Sumalyak. Je zvykem, že když to vaří, pomáhají jí v tom i děti. Postupně přirozeným způsobem si to zapamatují a pak vaří sami na památku svých předků. *„Chtě nechtě, ale učíš se, když pomáháš,“* (respondentka B. B.).

Na jiném menším bazaru v Buchaře, kterému se říká ranní, protože je otevřený jenom od brzkého rána do poledne, jsem potkala prodavače muže.⁵⁵ Říkal, že vaří sumalyak na prodej už hodně let. Naučil se vařit ve své rodině, pomáhal ještě jako malý kluk. Povádal, že sumalyak je jídlo náročné na přípravu, proto pomáhají všichni. A jestli je to vyloženě ženský nebo mužský rituál, na to se ohled nebere. *„Rodiče poprosili něco udělat – jdeš to udělat,“* (respondent R. B.). Taký mluvil o tom, že vaření sumalyaku nebere jako zábavnou tradici, ale jako práci, protože toho dělá více a mizí z toho ta rituální stránka. Zároveň taky zmínil, že je

⁵³ Viz. obrázek 20.

⁵⁴ Viz. obrázek 21.

⁵⁵ Viz. obrázek 22.

to důležitá vážná tradice, která uctívá předky. Mluvil o tom, že dělá sumalyak na prodej jednak aby vydělal, a taky pro lidi, kteří se zvykli, že si přijdou na bazar pro malou mističku sumalyaku k stejnému prodáváči, ke kterému chodí už léta. „*Pro zákazníky a pro lidi v této kultuře sumalyak samotný je zážitek, který vyvolává vzpomínky, často spojené s dětstvím,*” (respondent R. B.). Vyprávěl, že dva měsíce během sezony se zabývá vařením a prodejem sumalyaku a ostatní měsíce se stará o dům a hospodaří.

Z online rozhovoru s uzbeckým etnografem a antropologem Adhamom Aširovym, působícím na Akademii věd v Taškentu, jsem se dozvěděla, že sumalyak představuje symbolický první oheň v novém roce, oznamujícím konec zimy a začátek nového zemědělského období. Pro zemědělce to označuje klíčový okamžik, kdy mohou začít s polními pracemi. Pro ženy Sumalyak je společenskou událostí, během které si mezi sebou povídají a sdílejí novinky ze životů. Rituální stránku tvoří tance a modlitby, které odříkávají ženy u vaření sumalyaku. Tyto modlitby mají za cíl přivolat hojnost a blahobyt do jejich rodin pro nadcházející rok. Takovéto zvyky a rituály jsou hluboce zakotveny v tradiční uzbecké kultuře a představují formu spojení s přírodou a duchovním světem. Etnograf zmínil i období,⁵⁶ kdy se za sovětského režimu vláda snažila zakázat provádění Nowruzu a Sumalyaku, Přestože vláda zaváděla taková opatření, lidé na okrajích měst a ve vesnicích stejně vařili sumalyak, avšak pravděpodobně s menšími oslavami. V průběhu procesu islamizace bylo možné provádět Sumalyak ve vnitřních dvorcích domů a *medrese*, kde byly nejenom ženy, ale také děti a nejbližší muži. Dnes už se často neklade důraz na genderové rozdělení při vaření sumalyaku, ale stále se stává, že u vaření sumalyaku se scházejí spíše ženy, zatímco muži vaří plov. Podle Aširova Sumalyak je příležitostí, při které si lidé vyměňují důležitou informaci, novinky ze života a rady. Z informací, které jsem získala od Adhama Aširova a respondentky R. Y. v Praze, vyplývá, že *sumalyakči* za jednu sezonu musí udělat sumalyak tři, pět nebo sedmkrát a že na vaření sumalyaku se musí používat speciální kotel, v němž se dělá jenom sumalyak. A lidé musí za jednu sezonu ochutnat sumalyak ze sedmi hrnců, aby byly zdraví a aby se splnila jejich přání (Aširov, 2023).

7.3 Možná budoucnost rituálu

V rámci mého výzkumu jsem se zaměřila na získání názorů respondentů ohledně budoucnosti Sumalyaku. Během rozhovorů se *sumalyakči* vyjádřili, že si myslí, že tato tradiční specialita

⁵⁶ Zhruba 50.-60. leta 20. století. Do oficiálního kalendáře se však Nowruz vrátil v roce 1967 (Exnerová, 2008, 141-144).

bude pokračovat i nadále a pravděpodobně ve stejné podobě. Jejich optimismus ohledně přetrvání tohoto rituálu mohl být způsoben silným zakořeněním tradice v jejich rodinách a faktem, že od dětství učí své potomky o tomto rituálu.

Naopak, během rozhovorů s dvěma mladými ženami, které opustily Uzbekistán za účelem studia a delší dobu tam již nežijí, jsem zaznamenala opačné reakce. Tyto ženy sice byly obeznámené s existencí rituálu Sumalyak a vyzkoušely sumalyak v dětství, avšak nikdy se o tuto tradici dále nezajímaly. Dokonce jedna z těchto respondentek, která v Uzbekistánu nežije už dva roky, ale pravidelně tam jezdí za rodinou, uvedla, že v současnosti se občas setkává s lidmi, kteří si vykládají Islám radikálním způsobem a vyjadřují názor, že svátek Nowruz (a s ním související tradice jako Sumalyak) by neměl být slaven, protože není muslimský. Během svého terénního výzkumu jsem se nepotkala s tímto názorem, ale všimla jsem si, že mezi mladými lidmi, kteří neznají význam Sumalyaku a nemají o jeho historii zájem, je značný počet. Obecně bylo problematické získat od respondentů historické informace o této tradici. Pokud starší generace není seznámena s historií Sumalyaku, je obtížné tuto informaci a historický kontext předávat dalším generacím. Uzbecký etnograf, se kterým jsem prováděla rozhovor, říkal, že se ztrácí intimita a jakési kouzlo rituálu Sumalyak a pochybuje o možnosti zachování tohoto rituálu v jeho tradiční podobě. Kvůli stále se rozšiřující globalizaci a rostoucímu zájmu o tuto tradici je možné nyní zakoupit sumalyak v běžných obchodech, což postupně narušuje jeho původní význam a autentičnost. Protože již dnes kvůli globalizaci a velkému zájmu sumalyak je možné sehnat v obchodech. Sumalyak se stává každodenním jarním jídlem a sumalyakči – profesí.

Čokolatier v Taškentu, který se specializuje na výrobě čokoládových bonbonů s tradičními uzbeckými sladkostmi, přemýšlel o budoucnosti sumalyaku hlavně jako o pokrmu. Zajímá se o kombinaci neobvyklých chutí a rozhodl se experimentovat s výrobou čokoládových bonbonů, které by měly náplň ze sumalyaku. Diskutoval o možnosti vytvoření různých příchutí a variant sumalyaku, které by mohly zaujmout lidi z celého světa. Takovýto přístup ke kulinářskému zdokonalování sumalyaku by mohl představovat způsob, jak zvýšit povědomí a popularitu tohoto tradičního jídla v mezinárodním měřítku. Experimentování s novými variacemi by mohlo přilákat zájem cestovatelů a gurmánů, kteří by byli zvědaví na nové a originální chutě. Ale upozornil, že sumalyak je rituální záležitost, probíhající na jaře, proto je potřeba najít správný přístup, jak šířit vědomosti o sumalyaku do zahraničí.

8. Závěr

Bakalářská práce si kladla za cíl porovnat vnímání rituálu Sumalyak napříč generacemi a také porovnat osobní zkušenosti a pozorování z výzkumu s informacemi, které se mi podařilo objevit během rešerše. Úvodní teoretická část se zabývala historií svátku Nowruz a rituálu Sumalyak, čerpala informace jak z historických pramenů, tak i ze zmínek v novinách a na sociálních sítích. Na příkladech historických zdrojů a legend bylo sledováno a hledáno, z jaké příčiny je Sumalyak považován za typicky ženský obřad a jakými prošel změnami. Také v této první části byly představeny některé příklady nehmotného kulturního dědictví Střední Asie. V následující kapitole o současném stavu bádání byly stručně zrekapitulovány poznatky o tom, kdo se zabýval zkoumáním svátku Nowruz a Sumalyak v minulosti a v současnosti. Dále jsou popsány metody, které jsem používala při přípravě a provádění terénního výzkumu, který probíhal od 15. do 25. března 2023. V této části byla popsána i moje předchozí zkušenost s rituálem Sumalyak. V následující praktické části jsou data, získaná během výjezdu, analyzovaná a rozdělená do souvisejících kapitol o pohledu na Sumalyak ženami už nežijícími v Uzbekistánu, současné podobě svátku v Uzbekistánu a diskuse o budoucnosti rituálu.

Na základě provedené rešerše a výzkumu lze říci, že rituál Sumalyak je komplexní událostí, která slouží jako prostředek pro sdílení informací, interakci a společenskou angažovanost mezi lidmi. Jak jsem zpozorovala z výzkumu, Sumalyak není striktně ženským rituálem, jak bylo mnou původně předpokládáno, a že muži se aktivně zapojují do přípravy a vaření sumalyaku. Zdůrazňuje se, že příprava tohoto rituálního jídla je náročný proces a účast mužů je zde běžnou praxí. Není ve všech zdrojích a historických podobách jednoznačně spojen s ženskostí. „*Narozdíl od jiných událostí, rozdělených na mužskou a ženskou část, v případě Sumalyaku ženy se neschovávají v případě příchodu cizího muže,*“ (Masalskij, 1913, 401-402). Navzdory této proměnné podobě rituálu je stále patrná jeho tradiční a rituální povaha.

Pozorování a rozhovory s respondenty ukazují, že lidé mimo oblast vaření a prodeje sumalyaku, kteří nejsou historicky nebo kulturně zainteresováni, často nemají hlubší povědomí o významu tohoto rituálu. Přesto někteří mohou znát některé legendy spojené se sumalyakem. Prodejci, *sumalyakči* a lidé projevující zájem o historii rituálu Sumalyak a svátků Nowruz však mají hlubší znalosti a mohou poskytnout podrobnější informace.

Z provedeného výzkumu a pozorování lze vyvodit, že stanovený v anotaci cíl této práce, tj. pochopit současný postoj uzbecké společnosti k rituálu Sumalyak, byl splněn. Tradice a rituály mají pro obyvatelé Uzbekistánu dodnes velkou hodnotu a rituál Sumalyak není výjimkou. Stále zůstává důležitou kulturní tradicí, která hraje významnou roli v životě místní

komunity. Bylo možné si všimnout, že rituál postupně prochází určitými změnami a adaptacemi. Modernizace společnosti a globalizace ovlivňují podobu tohoto rituálu, ale tato tradice je stále respektována a v nějaké míře předávána další generaci. Tato proměna rituálu může být chápána jako přirozený vývoj společnosti a kultury, který umožňuje tradicím přizpůsobit se novým podmínkám. I přesto rituál Sumalyak je stále pevně ukotvený v uzbecké kultuře a je důležitý pro společnost. Doufám, že výsledky této práce přispěly k lepšímu pochopení významu rituálu Sumalyak a jeho proměnlivé povahy.

Na základě provedeného výzkumu a systematického zkoumání se nabízí zajímavá otázka, jak lze téma rituálu vaření sumalyaku dále rozvíjet. Je jasné, že zkoumání této problematiky napříč regiony by přispělo k lepšímu pochopení toho, proč je tento rituál typicky spojován s ženskou rolí. Výzkum provedený pro potřeby této práce byl primárně zaměřen na oblast Uzbekistánu, ale nelze opomenout skutečnost, že sumalyak se vaří i v dalších zemích, jako je Kyrgyzstán, Tádžikistán, Írán, Ázerbájdžán a další. Pro vysvětlení současného významu sumalyaku pro ženy je nezbytné sledovat vývoj tohoto rituálu vaření v různých regionech. Některé klíčové události a změny v minulosti by mohly hrát významnou roli ve formování současného významu tohoto rituálu pro ženy. Následně se otevírá otázka pro další bádání: Jaký byl vývoj rituálu Sumalyak v různých regionech a jaké události nebo změny mohly přispět k jeho současnému významu pro ženy? Mohlo by být přínosné další zkoumání rituálu Sumalyak jako typicky ženského a velice podobného rituálu, o němž jsem se dozvěděla během terénního výzkumu a který se odehrává přibližně ve stejnou dobu jako Sumalyak a považuj se za typicky mužský rituál. Rituál spočívá v tom, že skupina mužů vaří pšenici nebo ječmen, čočku a maso ve velkém kotli několik hodin, vzniklému jídlu se říká *chalim* (náhodný respondent v Samarkandské vesnici, 2023). V současném digitálním věku, kdy sociální sítě a nové informační technologie ovlivňují prakticky každý aspekt lidského života, se i tradiční kulturní rituály a dědictví stávají předmětem zájmu badatelů a kulturních ochránců. Mezi další otázky, které by mohly téma této bakalářské práce rozvinout patří otázky zaměřené na vliv těchto moderních technologií na zachování a šíření znalostí o tradičním rituálu Sumalyak a svátku Nowruz mezi mladšími generacemi. Jedním z klíčových dotazů, který lze zkoumat, je: Jaký je vliv sociálních sítí a nových informačních technologií na uchování a přenos znalostí o rituálu Sumalyak a kulturním dědictví svátku Nowruz mezi mladšími generacemi v moderním kontextu? Další zajímavou otázkou je: Jaké jsou možné strategie a iniciativy, které by mohly podpořit uchování a předávání znalostí o rituálu Sumalyak a kulturním dědictví svátku Nowruz v digitální éře a mezi mladšími generacemi? Identifikace účinných strategií a iniciativ je klíčová pro zachování kulturního dědictví a zajištění, že tradice jako rituál

Sumalyak a svátek Nowruz budou i nadále existovat v moderním světě. Může to zahrnovat vytváření digitálních archivů, interaktivních online programů nebo aktivní zapojení komunity prostřednictvím sociálních sítí. Navrhované otázky pro další výzkum nabízejí prostor pro rozvoj a ochranu tradičního kulturního dědictví v moderním digitálním světě.

9. Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

A. Rappaport, R., 1999. *Ritual and religion in the making of humanity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Abdullo, S., 2007. *Magija Navruza*, Almaty.

Aširov, A., (2011). *Kalendarňnye prazdniki, obyčaj i obrjady*, Moskva: Nauka.

Beknazarov, R., 2021. Nauryz v kulture kazachov: někotoryje etnografičeskije osobennosti izučeniya prazdnika: sbornik trudov konferencii. *Meždunarodnaja naučnaja konferencija „Meždisciplinarnyj potencial ustnoj istorii i novyje puti razvitija istoričeskogo znanija”*, pp.199-202. Dostupné z: <https://phsreda.com/e-articles/10264/Action10264-98315.pdf>

Boyce, M., 2016. *NOWRUZ i. In the Pre-Islamic Period* online vydání., Encyclopædia Iranica. Dostupné z: <https://iranicaonline.org/articles/nowruz-i>

Dağyeli, J., 2018. Wheat the magnificent: Revisiting a Central Asian Agricultural Ritual. *Paideuma: Mitteilungen Zur Kulturkunde*, 2018(64), str.203-226. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26589140>

Dorošenko, E., 1982. *Zoroastrijcy v Iraně*, Moskva: Nauka. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/162463836.pdf>

Durkheim, É., 2002. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikoymenh.

Eliade, M., 1993. *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování*, Praha: Oikoymenh.

Eliade, M., 2004. *Iniciace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození*, Brno: Computer Press.

Exnerová, V., 2008. *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády - na příkladu jednoho z center oblasti, Ferganské doliny*, Univerzita Karlova v Praze: Karolinum.

Isomitdinov, Ž., 2014. K istorii i tradicijam prazdnika Navruz. *Věstník TGUPBP*, 61(5). Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-istorii-i-traditsiyam-prazdnika-navruz>

Janeček, P., 2014. Etnografický výzkum. In *Úvod do etnologického výzkumu*. Brno: Masaryková univerzita, str. 11-119. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/phil/podzim2020/ETBA07/um/01_Etnograficky_vyzkum.pdf

Khankishiev, S., 2012. *Bazar, kaban i dastarchan*, Moskva: Astrel. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=WeNkAAAAQBAJ&pg=PA69&dq=%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BA&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwjum92aiL34AhUI_CoKHfHABh0Q6AF6BAgGEAI#v=onepage&q=%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BA&f=false

- Lifljandskij, V. & Smoljanskij, B., 2022. *Svjaschennaja kuchnja. Religija i pitanie*, Litres. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=t0ZqCwAAQBAJ&dq=%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BA&hl=cs&source=gbs_navlinks_s
- Masalskij, V., 1913. *Turkestanskij kraj, Rossija, Polnoe geografičeskoje opisanije našeho otečestva*, Petrohrad: Izdaniye A. F. Devrijena. Dostupné z: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/170-t-19-turkestanskiy-kraj-1913>
- McLeod, J.R., 1990. Ritual in corporate culture studies: an anthropological approach. *Journal of Ritual Studies*, 4(1), str.85-97.
- Muminova, D., 2022. *Sumalakning sehrli toshi [Kouzelný kamínek ze sumalyaku]*, Independently published.
- Murodullaeva, V., 2018. Sumalyak iz semi kotlov. *Novosti Kaškadarji*, 2018. Dostupné z: <http://nkgz.uz/read/sumalyak-iz-semi-kotlov>
- Nalivkin, V. & Nalivkina, M., 1886. *Očerk byta ženschiny osedlogo tuzemnogo naselenija Fergany*, Kazaň: Tipografija Imperatorskogo Universiteta. Dostupné z: <https://www.prlib.ru/item/356055>
- Nalivkin, V. et al., 2016. *Muslim Women of the Fergana Valley: A 19th-Century Ethnography from Central Asia*, Bloomington, Indiana: Indiana University Press. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=xd9pDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>
- Nuržanov, A., 2016. Istoki prazdnika Navruz. *Narody i religii Evrazii*, (9). Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoki-prazdnika-navruz>
- Picard, D., 2001. Transition et ritualité dans l'interaction sociale. *Connexions*, 2001/2(76), str.81-93.
- Saidov, G., 2018. *Bucharskaja kuchnja. Kuchni narodov mira*, Ekaterinburg: Ridero.
- Sakel, J. and Everett, D. L. 2012. Fieldwork methods. *Linguistic Fieldwork: A Student Guide*. Cambridge: Cambridge University Press (Cambridge Textbooks in Linguistics), str. 99–138.
- Sirotnina, D., 2021. *Moj Uzbekistan*, Moskva: Azbuka-Attikus. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=F45DEAAAQBAJ&dq=%D1%81%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%BA&hl=cs&source=gbs_navlinks_s
- Snesarev, G., 1969. *Relikty domusul'manskikh verovanii i obr'adov u uzbekov Khorezma*, Moskva: Nauka. Dostupné z: https://static.iea.ras.ru/books/snesarev_relikty.pdf
- Soukup, M. et al., 2016. *Conditions of Fieldwork* 2016 ed., Praha: Národní muzeum.
- Soukup, V., 2011. *Antropologie: teorie člověka a kultury* 1st ed., Praha: Portal.

Turner, V., 2004. *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press.

Turner, V., 1967. *The forest of symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

Tursunova, Z., 2014. *Women's Lives and Livelihoods in Post-Soviet Uzbekistan: Ceremonies of Empowerment and Peacebuilding*, Lanham: Lexington Books. Dostupné z: <https://books.google.co.uz/books?id=mYjOAwAAQBAJ&lpg=PR7&dq=info%3AFSoEqqtJ8gYJ%3AScholar.google.com%2F&lr&hl=ru&pg=PR4#v=onepage&q&f=false>

Van Gennepe, A., 2018. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*, Praha: Portal.

Vodáková, O., Vodáková, O. & Soukup, V., 2000. *Sociální a kulturní antropologie 2. rozš.*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Internetové zdroje

Falconry, a living human heritage. *Seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO - Falconry, a living human heritage*. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/falconry-a-living-human-heritage-01708>

Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka. V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO - Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka*. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/flatbread-making-and-sharing-culture-lavash-katyrma-jupka-yufka-01181>

International Nowruz Day 21 March. V textu jako *United Nations*. Dostupné z: <https://www.un.org/en/observances/international-nowruz-day>

Kok boru, traditional horse game. V textu jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví – Kok boru, traditional horse gam*. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/kok-boru-traditional-horse-game-01294>

Orteke, traditional performing art in Kazakhstan: dance, puppet and music. V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO - Orteke, traditional performing art in Kazakhstan: dance, puppet and music*. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/RL/orteke-traditional-performing-art-in-kazakhstan-dance-puppet-and-music-01878>

Pětutinový sumalyak. V textu jako *online zprávy Podrobno.uz*. Dostupné z: <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/v-namangane-nachali-gotovit-rekordnyy-5-tonnyy-sumalyak/>

Safeguarding practices and rituals in sacred sites in Kyrgyzstan. V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO - Safeguarding practices and rituals in sacred sites*

in Kyrgyzstan. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/news/safeguarding-practices-and-rituals-in-sacred-sites-in-kyrgyzstan-13322>

Seznam nehmotného kulturního dědictví Uzbekistánu. V textu jako Seznam nehmotného kulturního dědictví Uzbekistánu. Dostupné z:

http://ich.uz/images/Articles/List_of_ICH_of_Uzbekistan_uz_ru.pdf

Sumalak in Uzbekistan. V textu jako *turistická agentura Novotours*. Dostupné z:

<https://novotours.uz/about-uzbekistan/sumalak/sumalak.html/>

Sumalak, the main holiday dish of Navruz. V textu jako *turistická agentura Central-Asia*.

Dostupné z: <https://www.centralasia-travel.com/en/countries/uzbekistan/cuisine/sumalak>

Traditional art and symbolism of Kelaghayi, making and wearing women's silk headscarves.

V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví UNESCO - Traditional art and symbolism of Kelaghayi, making and wearing women's silk headscarves*. Dostupné z:

<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-art-and-symbolism-of-kelaghayi-making-and-wearing-womens-silk-headscarves-00669>

Telling tradition of Nasreddin Hodja/ Molla Nesreddin/ Molla Ependi/ Apendi/ Afendi

Kozhanasyr Anecdotes. V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví*

UNESCO - Telling tradition of Nasreddin Hodja/ Molla Nesreddin/ Molla Ependi/ Apendi/

Afendi Kozhanasyr Anecdotes. Dostupné z: [https://ich.unesco.org/en/RL/telling-tradition-of-](https://ich.unesco.org/en/RL/telling-tradition-of-nasreddin-hodja-molla-nesreddin-molla-ependi-apendi-afendi-kozhanasyr-anecdotes-01705)

[nasreddin-hodja-molla-nesreddin-molla-ependi-apendi-afendi-kozhanasyr-anecdotes-01705](https://ich.unesco.org/en/RL/telling-tradition-of-nasreddin-hodja-molla-nesreddin-molla-ependi-apendi-afendi-kozhanasyr-anecdotes-01705)

Výtvarná keramika. V textu citováno jako *Seznam nehmotného kulturního dědictví*

Uzbekistánu. Dostupné z: [http://ich.uz/ru/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-5/449-](http://ich.uz/ru/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-5/449-kulolchilik)

[kulolchilik](http://ich.uz/ru/ich-of-uzbekistan/national-list/domain-5/449-kulolchilik)

What is Intangible Cultural Heritage. V textu citováno jako *Oficiální webová stránka*

UNESCO. Dostupné z: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>

10. Seznam respondentů

Komentář: V seznamu jsou uvedené pouze iniciály respondentů, jejich bydliště a zkušenost s rituálem Sumalyak. V seznamu nejsou uvedené respondenti, se kterými se prováděly nestrukturované krátké rozhovory během rituálů.

R. Y., žena, žije v Česku 2 roky, původně z Uzbekistánu, občas tam jezdí. Má představu o tom, jak rituál Sumalyak probíhá z pozorování.

D. U., žena, žije v Česku 10 let. Má vzpomínky na Sumalyak z dětství.

T. P., žena, žije v Uzbekistánu. Vaří sumalyak na objednání.

S. V., muž, žije v Uzbekistánu. Má představu o tom, jak rituál Sumalyak probíhá z pozorování.

R. B., muž, žije v Uzbekistánu. Vaří sumalyak na prodej.

B. B. žena, žije v Uzbekistánu. Vaří sumalyak na prodej.

A. A, muž, žije v Uzbekistánu. Etnograf působící v Uzbekistánu.

S. V., muž, žije v Uzbekistánu. Čokolatier působící v Uzbekistánu. Z pozorování má představení o tom, jak rituál Sumalyak probíhá.

K. K., žena, žije v Česku. Prováděla výzkum o Nowruzu v Ázerbajdžánu.

Obrazová příloha

Komentář: předložené fotografie byly pořízené mnou během terénního výjezdu v březnu 2023.

Obrázek 1. - Hotový sumalyak na veřejné oslavě Nowruzu v městském parku v Taškentu

Obrázek 2. - Namletá naklíčená pšenice, před zamočením ve vodě a následným vyždímáním

Obrázek 3. - Namletá naklíčená pšenice namočená ve vodě (pozn.: musí být namočená těsně před ždímáním a vařením, aby nezmysla a nezhořkla)

Obrázek 4. - Vpravo žena ždímá namletou naklíčenou pšenici, která byla namočená ve vodě

Obrázek 5. - Vlevo je *sumalyakči* (hlavní kuchařka), menší kotel na ohřívání vody z pšenice, kterou pak dají teplou do vroucího *sumalyaku*, vpravo je manžel kuchařky, pomáhá míchat *sumalyak* ve velkém kotli

Obrázek 6. - Přes noc *sumalyak* nechávají takto pokrytý plachtou a zhasínají oheň pod kotlem, tyče drží plachtu, aby nespadla do *sumalyaku*

Obrázek 7. - Odříkávání modlitby před otvíráním sumalyaku

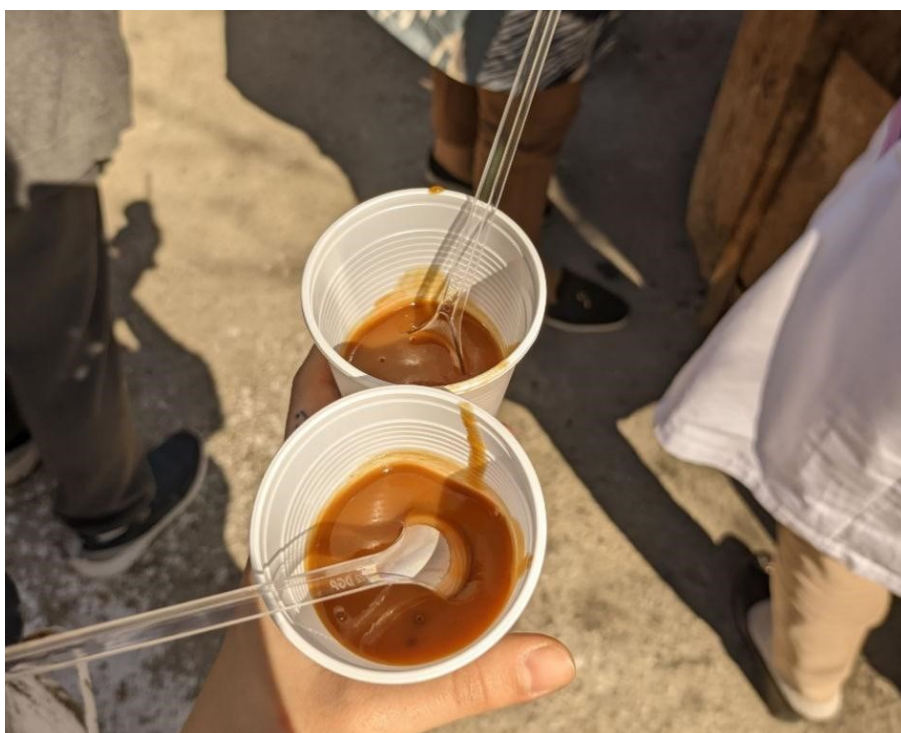
Obrázek 8. - Vzor na hotovém sumalyaku, podle kterého předpovídají, jak se bude dařit v budoucím roce

Obrázek 9. - Rozlévání sumalyaku do plastových kelímků pro všechny návštěvníky a zaměstnanci parku

Obrázek 10. - Děti v kostýmech s tradičními vzory a *tubětějkách* (tradiční čepice) čekají na svojí porci sumalyaku

Obrázek 11. - Hotový sunalyak v kelímku a se lžičkou

Obrázek 12. - Tradiční úprava stolu: naklíčená pšenice, sumalyak, čaj, ovoce, v modrých igelitových sáčcích je chléb a pečivo

Obrázek 13. - Ženy v íránské vesnici v Samarkandu ždímají šťávu z naklíčené pšenice rovnou do kotle

Obrázek 14. - Ženy prosévají mouku, aby nevznikly žmolky

Obrázek 15. - Zpěvačky v tradičních šatech a s bubny

Obrázek 16. - Oslava Nowruzu v parku, sleva jsou muž a žena v tradičních kostýmech, stojí na velkých tyčích, na kterých se pohybují a předvádějí performance

Obrázek 17. - Mlýnek na pšenici, který se používal do té doby, než začali používat mechanický mlýnek na maso

Obrázek 18. – Společná fotografie se *sumalyakči* v Taškentu, která pozvala mě a mé kolegy k sobě domů, ukázat, jak klíčí pšenice (zleva doprava: dcera *sumalyakči*, já, *sumalyakči*, moje kolegyně)

Obrázek 19. – Společná fotografie s ženami v tradičních kostýmech v Íránské vesnici v Samarkandu (druhá žena vlevo je *sumalyakči*)

Obrázek 20. – Prodavačka sumalyaku na velkém bazaru v Buchaře

Obrázek 21. – Prodavačka sumalyaku na velkém bazaru v Buchaře, která mi poskytla podrobný rozhovor

Obrázek 22. – Prodavač sumalyaku na ranním bazaru v Buchaře, který mi poskytl rozhovor

Obrázek 23. – Prodavačka sumalyaku v Taškentu před velkým bazarem